

Бул **Ислам Ойлору Эл Аралык Институтунун** (ИИТ) кыскача китептер сериясы окурмандарга түп нусканын негизги мазмуну жөнүндө түшүнүгүн берүү үчүн институттун негизги публикацияларын кыска формага келтирилген баалуу коллекциясы болуп саналат. Окуганга ыңгайлуу, убакытты үнөмдөгөн кыска форматта чыгарылат. Бул конспекттер чоңураак, ири публикациялардын жакындан кылдат изилдеген обзорлору болуп, окурмандарды түп нусканы андан ары тереңдеп изилдөөсүнө түрткү болот деп үмүттөнөбүз.

Жогорку билимдеги реформаны кайра карап чыгуу бул – жалпысынан парадигманын келечектеги өзгөрүүсүнө байланыштуу олуттуу маселелер, анын ичинде билимдин негизги максаты. Бул максатка жетүү үчүн, мусулман коомунун рухий окшоштуктары жана фундаменти деп эсептелген, рухий жана этика эреже принциптерин эске алуу менен бирге, азыркы тартиптерди реформалап, жаңы тартиптерди киргизип, азыркы билим менен дискурсту айкалыштырып иштөө керек.

Ой келишпестикти жаратуунун ордуна, мусулман коомунун жогорку билим реформасы плюрализмди жана заманбап тармактык дүйнөнүн ар түрдүүлүгүн таанып, билимге болгон бир багыттуу жана бир жактуу мамилени чыгармачыл жана кененирээк түшүнүү деңгээлине өткүсү келет (адамдардын ар кандай жерлерде, түрдүү каада-салттар менен жашаганы менен байланыштырат). Оор басырыктуу, тең салмактуу жана натыйжалуу баарлашуу негизги философиянын өзгөчөлүктөрү болуп саналат.

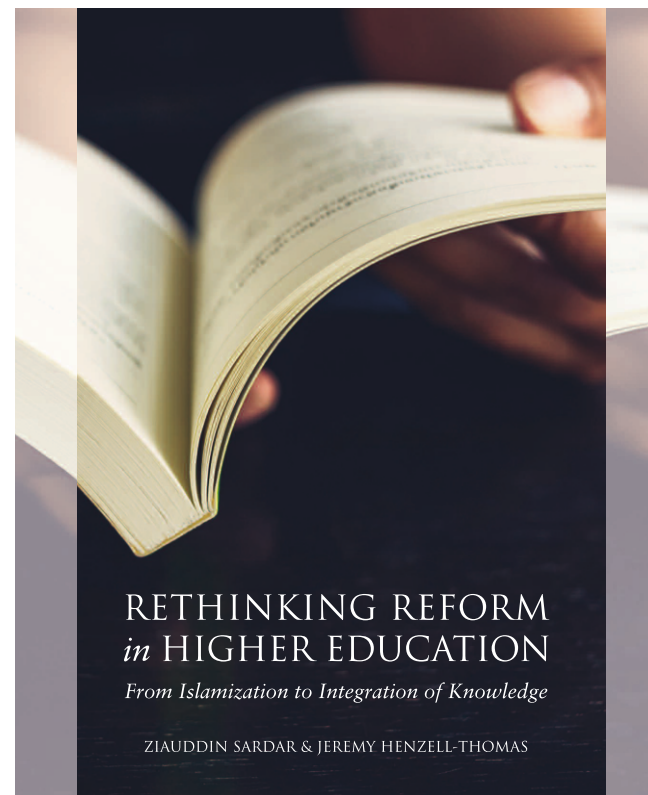
Ислам Ойлору Эл аралык Институту (ИИТ)

978-1-56564-954-5

Зиауддин Сардар жана Жерми Хензелл-Томас

Жогорку билимдеги Реформаны кайра Карап чыгуу

Исламдашуунун билимге карай интеграциясы

(ИИТ) «Кыскача сунушталган китептер» сериясы

Зиауддин Сардар жана Жереми Хензелл-Томас

ЖОГОРКУ БИЛИМДЕГИ РЕФОРМАНЫ КАЙРА КАРАП ЧЫГУУ

Исламдашуунун билимге карай интеграциясы

Кыскарткан: С Скот Жордан

Ислам Ойлору Эл аралык Институту (ИИТ)

Бишкек - 2020

УДК
ББК

Китептин демоөрчүсү:
Ислам Ойлору Эл аралык Институту (ИИТ)
Херидон, Вирджиния, США
Билим Интеграция Институту
Грузия, Тбилиси

Китепти англисчеден кыргызчага которгон
Ибраев Алмаз Орозакунович
Китептин редактору **Беделбек кызы Вера**

Автору **Зиауддин Сардар жана Жереми Хензелл-Томас**
ЖОГОРКУ БИЛИМДЕГИ РЕФОРМАНЫ КАЙРА КАРАП ЧЫГУУ / Которгон.:
Ибраев Алмаз – Б.: 2020. - 36 б.

Бул китеп жалпы окурмандарга, билим берүү системасына, Ислам динин изилдегендерге өтө пайдалуу. Бул китептин өзгөчөлүгү – билим берүү ыкмаларына жаңы көз карашты сунуштайт. Мусулмандарды калыптанып калган эски көрүнүштөрдөн арылтып, чыныгы ийгиликке жеткире турган жолдору чагылдырылат.

Китеп «Ихсан Хайрия» коомдук фонду тарабынан бастырылган

КЫРГЫЗСТАН МУСУЛМАНДАРЫНЫН ДИН БАШКАРМАСЫ
Бул китеп Кыргызстан мусулмандарынын дин башкармасы тарабынан
тастыкталат. №

Rethinking Reform in Higher Education (Kyrgyz)
Ziauddin Sardar & Jeremy Hanezell-Thomas
ИИТ Books-In-Brief Series

Жогорку билимдеги реформаны кайра карап чыгуу
Зиауддин Сардар жана Жереми Хензелл-Томас
(ИИТ) «Кыскача сунушталган китептер» сериясы

© Ислам Ойлору Эл аралык Институту (ИИТ)

The international Institute of Islamic Thought (ИИТ)
P. O. Box 669
Herndon, VA 20172, USA
www.iiit.org

ИИТ London Office
P.O. Box 126
Richmond, Surrey
TW9 2UD, UK
www.iiituk.com

М

УДК
ББК

© Зиауддин Сардар жана Жереми Хензелл-Томас 2020

Бул **Ислам Ойлору Эл Аралык Институтунун** (ИИТ) кыскача китептер сериясы окурмандарга түп нусканын негизги мазмуну жөнүндө түшүнүгүн берүү үчүн институттун негизги публикацияларынын кыска формага келтирилген баалуу коллекциясы болуп саналат. Окуганга ыңгайлуу, убакытты үнөмдөгөн кыска форматта чыгарылат. Бул конспекттер чоңураак, ири публикациялардын жакындан кылдат изилденген обзорлору болуп, окурмандарды түп нусканы андан ары тереңдеп изилдөөсүнө түрткү болот деп үмүттөнөбүз.

Жогорку билимдеги реформаны кайра карап чыгуу бул – жалпысынан парадигманын келечектеги өзгөрүүсүнө байланыштуу олуттуу маселелер, анын ичинде билимдин негизги максаты. Бул максатка жетүү үчүн Мусулман коомунун рухий окшоштуктары жана фундаменти деп эсептелген, рухий жана этика эреже принциптерин эске алуу менен бирге, азыркы тартиптерди реформалап, жаңы тартиптерди киргизип, азыркы билим менен дискурсту айкалыштырып иштөө керек.

Ой келишпестикти жаратуунун ордуна, мусулман коомунун жогорку билим реформасы плюрализмди жана заманбап тармактык дүйнөнүн ар түрдүүлүгүн таанып, билимге болгон бир багыттуу жана бир жактуу мамилени чыгармачыл жана кененирээк түшүнүү деңгээлине өткүсү келет (адамдардын ар кандай жерлерде, түрдүү каада-салттар менен жашаганы менен байланыштырат). Оор басырыктуу, тең салмактуу жана натыйжалуу баарлашуу негизги философиянын өзгөчөлүктөрү болуп саналат.

Зияуддин Сардар жана Джереми Хензелл-Томастын кыскартылган баштапкы басылмасы

Жогорку билимдеги реформаны кайра карап чыгуу
2017

«The Centre for Postnormal Policy and Futures Studies»тин кызматташуусу менен чыгарылган.

Баштапкы китепке киришүү

Мусулман коомдорунун билим алуу тармагындагы башынан өткөрүп жаткан кризиси өтө оор. Абалдын канчалык коркунучтуу экенин акыркы изилдөөлөр көрсөттү. «Адам өнүгүү» баяндамасына таянсак, 2003-жылга карата араб өлкөлөрүнүн «Билим жетишсиздиги» – олуттуу жана терең жайылган, башка араб өлкөлөрү боюнча да ушундай жыйынтык чыгарса болот. Жакында эле изилдөө иштери жана башка басылмалар дагы ушул сыяктуу жыйынтыктарды кабарлашты. Алгачкы 80-жылдары ШТ өзүнүн *Иш планында* мындай деди: «Кылымдар бою өсүү болбогондуктан, сабатсыздык, наадандык жана ырым-жырым мусулмандар арасында жайылып кетти» жана «бул терс көрүнүштөрдүн айынан, карапайым мусулмандар сокур ишенимге бөлөнүп, либерализм жана догматизмге таянууга аргасыз болду».

Институттун аныктамасында – бул оорунун негизги себеби акыл-эстин жана методиканын төмөндөшү болгон, эгер тереңирээк изилдей турган болсок, акыл-эстин жана жүрөктүн пайдасыздыгын көрө алабыз. Акыркы бир нече жыл ичинде ШТ мусулман коомдорунда билим берүү абалын талкуулоо жана келечекке туура жол тандоо боюнча бир катар жолугушууларды өткөрдү. Андан кийин 2013-жылдын 9-10-декабрында Wilson Center менен биргеликте Мусулман коомундагы Жогорку билим реформасына арналган эки күндүк симпозиум өттү.

Андан аркы интенсивдүү талкуулар ШТнин Улуу Британиядагы жолугушууларында өтүп, бир нече корутундуларга ээ болду. Чындыкты бытыранды кылып, бөлүп жарган жалпы эле коомдук илимдер оор сынга кабылары байкалып, саясий, коомдук, экономикалык жана психологиялык жактан адам башка түргө кирген сыяктуу эле, өзүнчө изилденүүгө тийиш. Билим алуу жана жогорку билим кризиси бир

гана мусулман коомчулугу менен чектелбейт деп түшүндүрүлгөн. Батыштагы жогорку билим тармагы дагы кыйынчылыктарды башынан өткөрүп жатат, бирок бул жактагы кризис башка мүнөзгө ээ.

Гарвард колледжинин мурдагы деканы Гарри Р. Льюис өзүнүн «Ички дүйнөсүз артыкчылыкка ээ болуу» деген китебинде буларга токтолгон: «Либералдык билимдин келечеги барбы? Көптөгөн башка маселелер китеп жана гезиттерде көтөрүлдү. Башка корутундуда, жогорку билимдин жалпы көйгөйлөрү – эпистемологиялык жана этикалык мүнөздө экени белгилүү болду.

Алдыга кадам шилтөө үчүн, билимге карай интеграция жолдору менен көйгөйлөрдү чечип, окшош тартиптерди кайра карап чыгып жана ой-жүгүртүүнүн жаңы методдорун жаңы ачылган билимге жуурулуштуруу абзел жана бул идеялар адамдардын жардамы менен ишке ашаары күмөнсүз. Башка сөз менен айтканда, бизге куран идеяларына таянып дүйнөгө болгон көз караштан алынган жаңы парадигма жана таухид (Кудайдын жалгыздыгы) окуусунда негизделген эпистемология керек, ошону менен бирге кудайдын астында болгон өзүбүздүн жоопкерчилик, адамдын ички дүйнөсү, гумандуулук, бардык жандыктар жана жаратылыштын да орду эбегейсиз зор.

Бул парадигма үчүн жаңы ачылып жаткан билим менен адамзаттын билими чоң мааниге ээ жана коомдун плюрализмдик жана ар түрдүүлүк жагынан шек санабайт, ошондой эле ыкчам ылдамдыкта өнүгүп жаткан технологиялар жана инновациялар дүйнөнү трансформация кылаары күмөнсүз.

Бир нече интенсивдүү жолугушуулардан кийин, Улуу Британ профессору Абдельвахаб эль-Аффендиге билим берүү реформасы боюнча концептуалдуу документ (түшүнүк кагаз) жазып чыгуу сунушу киргизилген. Жазылган түшүнүк кагазы доктор Жереми Хензелл-Томастын талкуусунан өткөн. Концептуалдуу документти (Түшүнүк кагаздарын) профессор Зиауддин Сардар синтездеп “Исламдашуудан билимге карай интеграция: Жогорку билимди кайра карап чыгуу реформасы” деген тема менен жарыкка чыгарган.

Ислам ойлорунун эл аралык институту, Стамбул университетинин Теология факультети жана МАНҮА биргелешип уюштурган “Мусулман

коомундагы билим реформа” конференциясы 2016-жылдын 18-19-мартында өтүп, анда концептуалдуу документ талкууга алынган.

Кошумча үч документ менен катар концептуалдуу документ ушул чыгарылышка киргизилген. Аны эл аралык ислам идеялары институтунун жана «The Center for Postnormal Policy and Futures Studies» биргеликте жарыкка чыгарды.

Стамбулда өткөн «Мусулман коомундагы билим реформа» конференциясы негизги төрт теманы камтыган:

- Ислам мурасынын мүнөзү жана өзгөчөлүктөрү, билимдеги ислам этикасы
- ШТнин билим жана мурас интеграция маселелери
- Билим берүүдөгү үстөмдүгү чоң парадигмалардын маселелери жана багыттары
- Ааламдашкан дүйнөдөгү билим берүүнүн келечеги

Конференциядан кийин, Стамбул, Конья, Вашингтон, Лондон, Брюссель, Кейптаун шаарларында бир нече жолугушуулар болду. Чогулуштардын максаты бир катар көйгөйлүү маселелерди кылдат талкуулап, жакшы демилгелер, пайдалуу сунуштар жана тажрыйбалар менен ой бөлүшүп, алдыдагы жолду натыйжалуу аныктоо болду. Университеттин ректорлору, факультеттин декандары жана ар кайсы мамлекеттин өкүлдөрү менен жеке дискуссиялар өткөрүлдү. Кыскача баяндамасы бар чыгарылышка жана баштапкы кыскартылбаган чыгарылышка кошумча кылып «*The Postnormal Times Reader*» аттуу басылма жарык көрө баштады. Бул басылма билим жаатындагы аспектилерди камтып «The Centre for Postnormal Policy and Futures Studies» менен биргелишип чыгарылат.

Бул реформалуу долбоор – жалпысынан алганда маанилүү маселелердин алкагында парадигманын келечекке карай арыштуу кадамдары жана билим тармагын биринчи максатка коет.

Мусулман коомунун рухий окшоштуктары жана фундаменти деп эсептелген, рухий жана этика эреже принциптерин эске алуу менен бирге, азыркы тартиптерди реформалап, жаңы тартиптерди киргизип, азыркы билим менен дискурсту айкалыштырып иштөө талап кылынат.

Ой келишпестикти жаратуунун ордуна, мусулман коомунун жогорку билим реформасы плюрализмди жана заманбап тармактык дүйнөнүн ар түрдүүлүгүн таанып, билимге болгон бир багыттуу жана бир жактуу мамилени чыгармачыл жана кененирээк түшүнүү деңгээлине өткүсү келет (адамдардын ар кандай жерлерде, түрдүү каада-салттар менен жашаганы менен байланыштырат). Оор басырыктуу, тең салмактуу жана натыйжалуу баарлашуу негизги философиянын өзгөчөлүктөрү болуп саналат.

Бул томдогу айтылган ойлор жана идеялар, изилдеген маселелер боюнча талаш-тартыштарга жана талкууларга өбөлгө түзүүчү катализатор болот деген үмүттөбүз.

Негизги максат – жаңы, ыңгайлуу жана тажрыйбалуу сунуштарды жогорку билимдин бардык тармагында даярдап чыгуу, алардын жардамы менен «Мусулман коомдорунун жогорку билим реформасын» колдоо жана байытуу. Биз изилдөөчүлөр жана эксперттерди өз ойлорун, сын-пикирлерин жана жазган материалдарын ортого салып, кызуу талкууга катышууга чакырабыз.

Январь, 2018

Аймакты изилдеген Зияуддин Сардар

Билим берүү оор акыбалда турат, ал анын азыркы түшүнүк, акыл-эс, адеп-ахлактык жана уюштуруу жөндөмдүүлүктөрүнө туруштук бере албай калган чекке жетти. Билим кризисте. Бирок, кризис жалгыз пайда болбойт.

Бул өзү продукт болуп саналат жана башка кризистер менен байланышы бар, алар: экономика кризиси, биринчи социал-демократия кризиси, экинчи бийликтин адеп-ахлак кризиси, үчүнчү экология кризиси жана ишеним кризиси. Жогорку билим кризисинин масштабын толук түшүнүү үчүн, чаташкан кризистердин арасынан бир түйүн катары карашыбыз керек. Мунун баары биз таянган салттуу пикирлердин талкаланганы деп айтууга болот.

Жогорку билим кризисте, анткени мамлекет өзү алсыз болуп, улуттук маданиятты колдоо жана коргоо эч кимди кызыктырбай калды, ал эми университеттин жарандык сабактарды окутууга умтулбаганын ааламдашуу экономикасынан түшүнсө болот. Натыйжада, университеттер корпорацияларга айланып, маданият болсо артыкчылык дискурсуна алмашылды. Адабий булактардын көпчүлүгү билим кризисинин негизги аргументин – неолиберализмдин өсүшү менен университеттер чоң бизнеске айланды деп жазышат. Азыркы учурдагы дүйнөнүн алдыңкы жогорку окуу жайларынын статусу – трансулуттук компаниялар сыяктуу эле, анткени алардын дүйнөлүк өнөктөштөрү бар, биргелешкен ишканалар, корпоративдик жана банктык жамааттар менен мамиле кылышат.

Аудиториянын симпатиясын өзүнө тартуу максатын көздөп, өздөрүнүн түпкү пайдубалын унутуп калышты. Университеттердин билим алуу, билимди элге жайылтуу жана билимди сактоодогу ролу алсыз болуп, анын ордуна кардарларды тейлөө жана камсыздоочу ролдор үстөмдүк кылды. Өнүккөн технологияларды пайдалануу университеттердин корпоратизациясын толуктап, аны менен бирге иллюзия прогрессин жаратууда.

Ошентсе да, интернет чөлкөмүндө маалыматтын 1 битке тең келген баасы арзандап ал эми ошол эле 1 биттик пайдалуу маалымат кымбаттап баратат. Сабатсыз адам, компьютердик жана программалоо жөн-

дөмдүүлүгү болгон күндө дагы сабатсыз деп эсептелет. Жогорку адистештирилген технологиялык көндүмдөрү бар жана илимий даражага ээ студенттер дагы чала сабаттуу бойдон калууда.

Жетишсиз билим алган илимдүүлөр, жогорку квалификациясы бар адистер жана бүтүрүүчүлөрдүн саны кескин көбөйүүдө; бул нерсе татаал чынжырча реакциясын коё бергендей эле. Өзгөрүүлөрдүн ылдамдыгы жана өсүшү өтө жогорку деңгээлде. Мунун баары бир гана талашсыз жыйынтыкка алып келет: жогорку окуу жайлар менен заманбап дүйнө ортосунда синхронизация жок (эриш-аркактык) жана азыр илгеркидей «мынчадан сатылат» заманы жок. Билим парадигмасы тез аранын ичинде өзгөрүүгө муктаж.

Университеттерди кайра карап чыгуу зарылдыгы барбы? (же жокпу)

Кризис – жогорку билим берүү секторунун өсүшүн жана өнүгүшүн токтото элек. Бул өсүш эл аралык жана ааламдашуу тенденциялары менен шартталып, ар түрдүү кесепеттерге алып келүүдө.

Интернационализация – эл аралык кызматташтыкты, кызматкерлер менен студенттердин мобилдүүлүгүн, биргелешкен илимий-изилдөөлөр жана окуу программаларынын ар түрдүүлүгүнүн көбөйүшүнө алып келди.

Ааламдашуу – өтө татаал жана идеологиялык жактан шектүү процесс, неолибералдык рынок структурасын киргизип, жогорку билим берүү системасында мамлекеттин аброюна шек келтирет. Бул тенденциялар мамлекеттик каржылоонун азайышына жана студенттер менен окууга болгон төлөмдөрдүн көбөйүшүнө алып келип, окуу планы аргасыз өзгөрүүгө дуушар болду, мугалимдердин саны кыскарды, ал эми онлайн курстары жана аралыктан окутуулардын санын мажбурлап көбөйтүп жатышат.

Акча өндүрүү максатында окуу процессин көбөйтүп жана тездеткени менен университеттер башаламан абалда калышты. Бул башаламандык Евробиримдиктин «Кыйчалыш жолдогу Европанын жогорку билими» долбоорунда даана чагылдырылган. Алдыга жылуу боюнча чечимдердин көбү стандарттуу жана туунду болуп, оригиналдуу бир эки саясий сунуштар болду.

Биринчиден - жөндөм жана иш менен камсыз кылуу мүмкүнчүлүктөрүнө басым жасоо менен бирге академиялык маданият структурасына өтүү – Европанын эбегейсиз масштабдагы билим экономикасына жана социалдык теңсиздик жаатындагы көйгөйлөргө жооп болмок.

Экинчиден - алдын ала билүүгө басым жасоо (келечекти окуу) Европа менен дүйнө динамикасынын өзгөрүшүнө, экономикалык көз карандылыкка, чечкиндүү саясий иш-аракеттерге жана евроборборчулуктун маданий кооптуулугуна алып келди. Ошентсе да, кырдаалдын өзгөрүп баратканын сезип туруп, социалдык адилеттүүлүк боюнча тынчсыздануу болуп турган кездерге карабастан, университеттер экономикалык парадигмалар үстөмдүк кылган(алсыз) реформаларга дуушар. «Кайчылаш жолдор» долбоорунун негизги максаты менен дүйнөлүк банк жана эл аралык валюта фондунун карамагындагы каржыланган жана өнүгүп келе жаткан мусулман өлкөлөрдүн жогорку билим максаттары жалпысынан алганда окшош.

Ошентип, негизги басым – дүйнөлүк банк жана эл аралык валюта фондунун философиясы жана иш алпаруусунун негизин түзгөн монетаристтик экономикалык үлгүдө сакталып калды.

Бирок, эл аралык валюта фонду билдиргендей: акыркы отуз жылдагы неолибералдык күн тартиби университеттерди супермаркетке айландырып, гуманитардык багыттардагы илимдерге кызыкдар ишканалуу капиталисттерди тейлеп келет, анткени гуманитардык адистикти иш жүзүндө отуз күндүн ичинде үйрөнүүгө болот жана салттуу билим берүү өзөгү чекесинен ыдырай баштады.

Дүйнөлүк банк үстөмдүгү турган кезде, жогорку билим реформасы жогору жактан ырасталып, реформанын табигый өз нугунда жүрүшүнө бөгөт коюлат. Бул тунгуюктан чыгуунун майнаптуу бир жолу, «interdisciplinarity» ге (interdisciplinarity – эки же андан ашык академиялык сабактар бириктирилген иш-чара. wikipedia, котормочудан) карай бет алуу.

Американын Аризона мамлекеттик университети (ASU) бизге «interdisciplinarity» ни университеттин окуу планын жана философиясын өзгөртүүдө колдонуу жолдору боюнча мисал келтирет. 2008-жылкы каржы кризистен кийинки бюджеттин кескин кыскаруусунан чыгуу максатында, Аризона мамлекеттик университети агрессивдүү план

түздү. Планада университеттин алдыңкы «interdisciplinary реконфигурациясын» жана бир нече инновациялык «interdisciplinary» борборлорун түзүү эле. Искусство тарыхы, информатика, жаңы тармактагы коомдук динамика жана комплекстик окуу боюнча биргелешкен дайындоолордун саны рекордго жетип, туруктуулукка басым жасалды. План ишке ашты, анткени Аризона мамлекеттик университети өзүнүн маданий, коомдук-экономикалык жана физикалык шарттарын камтыган; коомдук муктаждыктарга байланышкан коомдук өзгөрүүгө көмөктөшөт; билимди колдонуп, инновацияны колдойт; сабактардан да жогору турган билим жаратат; өз ара пайдалуу өнөктөштүк аркылуу коомчулук менен байланышып турат; жергиликтүү, аймактык жана эл аралык деңгээлде адамдар менен кызматташат; ар бир окуучунун уникалдуу ийгилигин көздөйт; демек, анын илимий изилдөөсү максаттуу жана таасирдүү. Аризона мамлекеттик университети дагы да болсо корпоративдик кызыкчылыктарга жана неолиберализмдик парадигмаларга көз каранды, а бирок бир тепкич орноду десек болот. Бул моделди Европа университеттерине жайылтыш үчүн, биринчиден, Европадагы кризистердин окшоштуктарын табуу керек. Европа жогорку билиминин жана реформасынын айланасындагы башаламандыктын негизги көйгөйү бул – биздин университеттин кандайча зарылчылыгы бар экенин билбегенибизде. Европанын заманбап университеттери үч башка өлкөдө, үч башка салтта өнүгүп келген жана ар бир өлкөнүн университеттин коомдогу болгон орду боюнча өз ой-жоромолдору бар болгон. Вильгельм фон Гумбольдтун иштеп чыккан (1807) немистик салты боюнча, университеттин максаты илимди жана окумуштуулукту өнүктүрүү. Гумбольдтун модели – фундаменталдуу изилдөөлөргө басым жасайт; жана академиктер университетти коллегиялдуу башкарышат. Француз наполеондук үлгү (1806) – университеттин максаты элге керектүү билим жана тажрыйба берүү болуп саналат. Университеттин негизги максаты – коомду жана өкмөттү башкарган адистерди даярдоо. Кардинал Джон Ньюмандын (1852 ж.) үлгүсү – университеттин максаты, улутту жана империяны башкаруудагы даяр адистерди жана эксперттик билимди берүү деп эсептелет. Басым жеке окуучунун мүнөзүн жана компетенттүүлүгүн өнүктүрүүгө жасалат, ал эми жетектөөчү курам жогорку окуу жайды профессионалдуу башкарышы абзел.

Бул салттар бириктирилгени менен Европа университеттеринде чыңалууну жаратты жана бардык жерде десе болот, анткени бүткүл дүйнөдө-

гү университеттер Европанын үлгүсү боюнча иштеп келишет. Технологиянын бат өзгөрүүсү, глобалдык байланыштын өсүшү жана татаалданышын көз кыйыгынан өткөрүп жиберип, окшоштук кризисти курчутту. Биз университетти адамдардын дүйнөнү түшүнүүсү жана адамдын өздүк жашап келишинин ичиндеги билимге болгон умтулуусу, чогулуп бири-бири менен маалымат алмашуусу катары түшүнүп билүүбүз керек. Жамаат катары жигердүү диалогго бириктирилген университеттин жайгашкан жери туруктуу болуусу шарт эмес, аны глобалдаштырууну оңой жана заманбап коммуникациялык технологиянын жардамы менен да ишке ашырса болот. Кызматташуу жана биргелешип иштөө эл аралык жана маданий аралык сүйлөшүүдө гүлдөйт. Ошентип, университеттин этикалык миссиясынын максаты – биздин идеялар боюнча дайыма жана системалуу ой жүгүртүү жана бул тез өзгөрүп жаткан дүйнөдө ийгиликке жетүү иретиндеги иш алып баруу.

Билим коому жана билим өндүрүү

Z коому – технология жаатында дасыккан жана санариптик технологиялар менен өсүп жаткан коом, билим алуунун салттуу жолдорун жана университетти билим кампасы катары идеяларды четке кагып келет. Бул батыштык билим алуу ыкмалары сабактарга жана бөлүмдөргө бөлүнгөн жана контексти башка коомдордо (батыштык эмес) орунсуз. Сабактары гамбургер жана колага окшош: аларды бардык жерде ичип жей турганы белгилүү, бирок алар универсалдуу болуп бейиште жаралган дегенди түшүндүрбөйт. Сабактар бир тараптуу реалдуулукта жашабайт, бирок коомдон түзүлөт, дүйнөгө жана маданий чөйрөгө бир өзгөчө көз караш менен өнүгүп, өсүп келе жатат. Кайсы бир убактарда салттуу билимдердин өндүрүшү өзгөргөн жана сабак аралык тенденциясы бар, чачыранды, татаал жана көп аныксыздыктын жогорку деңгээли бар бөлүштүрүлгөн билим өндүрүшүнүн пайда болушу менен алмашылат.

Жогорку билим жана изилдөөлөр жаңы билим жаратуу зарылчылыгы пайда болду, алардын орду конкреттүү контекстке, конкреттүү коомго жана конкреттүү абалга тиешелүү болуш керек. Университеттин миссиясы: «билим сакчыларынан, кураторлордон, жаратуучулардан, байланыш түзүп бергендерден, сертификат бергендерден жана билим кодификаторлорго чейин өзгөрүшү керек». Жаңы билимге бирден бир ыкма болуп бир гана илимпоздор жана эксперттерден гана эмес, ошондой эле адистер, критиктер, активисттер жана жөнөкөй атуулдарды түзгөн

«бирдиктүү коом структурасын» түзүү. Ар бир тарап өзүнүн «тажрыйбалуу далилдерин» кошот жана ал далилдердин булагы: жергиликтүү билим, түпкүлүктүү калктын билими, эксперттердин радарына илинбеген документ жана башка материалдардын маалыматы, акыркы продукт полилогу түзүп, «демократизациянын тажрыйбасына» алып келет. Полилог көп карама-каршы келген көз караштарды өзүнө камтып, анын ичинде ойлор жана божомолдор түрдүү көз караштагы талаш-тартыш жана сурамжылоо иретинде болот, ал эми синтез талаш-тартыштын жана бардык ой-жоромолдордун баамында жаралат. Бул бара-бара басымдуулук кылган парадигмалар имаратында жаракаларды пайда кылат.

Парадигмалар: эски жана жаңы эмес

Парадигмалардын өзгөрүшү менен бирге ишенимдин, метафизиканын жана көз караш негизги ой топтомдору дагы өзгөрүүгө учурайт. Азыркы парадигмалардын ичиндеги жаңы методологиялар бизди жаңы парадигмаларга алып келбейт. Ушинтип жаңы парадигмалардагы дискурс да токтоп калды; ал эски парадигмаларга таянган методдордун негизинде жаңы парадигманы түзүүгө умтулат жана ал аны колдоп турган метафизикалык структураны четке кагууга жол бербейт. Бир талаанын ичиндеги ар кайсы көз караштардын интеллектуалдык тиреши жүрүп жана легитимдүүлүгүн жоготкон кезде, өтө зарыл болгон ички жана сырткы докса мыйзамдуулукту камсыз кылуу иретинде жүктөлөт.

Мындай методологиялык доксаны талашып-тартышуу, илгерки салттарга каршы турууну билдирет. Изилдөөчүлөр өздөрүнүн методдорунан сырткары ой-жүгүртө албайт, анткени бул методдор алар кабыл алган чындыкты аныктайт. Жаратылыштын өзү коркунучтуу, жолдон адаштырган татаал нерсе жана ага башкара албай турган капиталисттик жана технологиялык күчтөр таасирин тийгизет. Парадигматикалык согуш – бул сабактар боюнча эле болгон согуш. Эски тартиптер кулашы мүмкүн, ал эми жаңылары тартип аралык жол менен көтөрүлүп же өзгөрүшү мүмкүн, бирок эски парадигма кала берет. Ошентсе дагы реформага жакын болгон окумуштуулардын арасында, жалпы ой-жоромолду байкаса болот, ал жаңы парадигмаларга карай кадамдарда туруктуулук жана трансдисциплинардуулук, пайда болгон маселелерди жана келечекке болгон багытка бекемдик эске алынышы керек.

Туруктуу өнүгүү жана туруктуу келечек

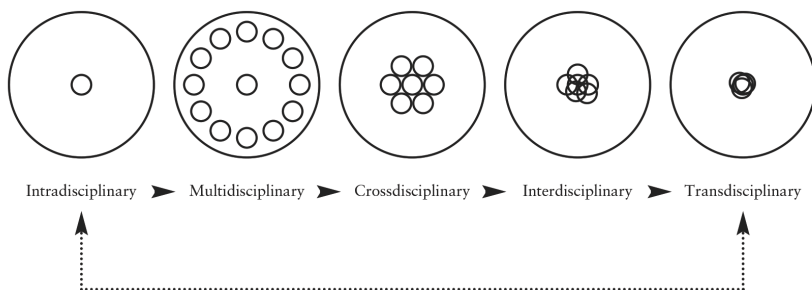
Туруктуулуктун пайда болушу дээрлик бардык окуу тартиптеринде жана академиялык тармакта таң калтырган нерсе болду; көп учурда колдонгон «туруктуу өнүгүүнүн» синоними болгон туруктуулук азыр «демейдеги» дискурскка айланды. Брундтланд комиссиясынын билдирүүсүндө, келечек муундун өз талаптарын канааттандыруу жөндөмдүүлүгүн коркунучка дуушар кылбастан, туруктуу өнүгүүнү азыркы учурдун талаптарын канааттандыруу деп аныкталган. Негизинен алганда туруктуу өнүгүү жаңы парадигма эмес. Туруктуу өнүгүү капитализмге баш ийгендиги үчүн сынга кабылып, «туруктуу келечектеги» жаңы дискурсуунун пайда болушуна алып келди. Аты айткандай эле, ал келечекке көбүрөөк багытталган, бирок ал экология жана этикадан негизделип, прагматикалык окутуу ыкмаларын өнүктүрүүгө багытталган.

Этиканын университеттеги курстарга кошуу маселесине жакшы көңүл бурулуп жатат, көп түрдүүлүк жана маданий маселелерге артыкчылык берүү маселесин кантип эске алабыз жана кандай жол менен сын-пикирлер маселелерин студенттер жана окутуучуларга жеткирүү мүмкүн. Студенттер жогорку билимдин доктриналык аспектилеринен алаксышы керек. Туруктуу демократиялык окуу программасы рух, акыл, кыйынчылык жана сүйлөшүүлөр, ошондой эле кызматташтык жана өз ара атаандаштык, мугалимдердин жана окуучулардын бирдиктүү окуусу жана кызматташтыгына негизделген. Бул бири-бири менен байланышы бар жана бири-бирине көз каранды компоненттердин жыйындысы бири-бирине кандай таасир этерин түшүнүү процесси, «биргелешкен окуу иши» жана «жамааттын катышуусу жана коомдук түзүү жөндөмү» системалык ой-жүгүртүү маанилүү экенин баса белгилөө менен ишке ашат. Бул көрүнүштүн маанисин баса белгилөө зарыл, пландаштыруу процесси, келечекте артыкчылыктуу тандоолордун аныктоо борбору болуп саналат. Бирден кадам таштаган планды иштеп чыгуунун ордуна, көрүү ыкмасы багыт куралы болуп, туура жолдордогу болжол багыттарды сунуштайт. Бирок, туруктуу өнүгүүгө болгон жалпы басым тартиптердин бузууларына жасалбастан, тартип аралык жана трансдисциплиналык алкактагы иштерге жасалат.

Трансдисциплинардуулук: жаңы парадигмаларды түзүү

Диаграммада түрдүү тартиптер көрсөтүлгөн. Ички тартиптеги изилдөөлөр бир гана тартиптин чегинде иштейт. Аралык тартип иликтөөсү

бир тартипти экинчи тартиптин көз карашында карайт; Аралык тартип иликтөөдө түрдүү тармактагы адамдар бирге иш алып барат; Аралык тартиптер – билим интеграциясы жана синтез колдонулган түрдүү ыкмалары бар тартиптерге багытталган; Тартип аспектилеринен тышкары жалпы интеллектуалдык базаны түзүү.

Аралык тартип парадигма эмес ыкма катары кабыл алынып, башкача айтканда, азыркы илимий изилдөө методдорун колдонуу менен аны сактап калуу үчүн кандайдыр бир күч катары каралат. Демейдеги окумуштуулар үчүн олуттуу көйгөй болгон жана эч нерсеге баш ийбеген эки жактуулукту сакташ үчүн, «аралык тартип» комплекстүү системаларга багытталышы зарыл.

Комплекстүүлүк жана комплекстүү системалар

Башында, биз татаал жана комплекстин ортосундагы айырмачылыкты билүүбүз керек. Татаал система түйүн жипке окшош: бул нерсеге убакыт жана күч-аракет талап кылынышы мүмкүн, бирок бара-бара түйүндөр кыйроого учурашы мүмкүн. Татаал системалар биз үчүн такыр бир башка көрүнүш. Комплекстүү система – бири-бири менен тыгыз байланышы бар чаташкан жана татаал торчодой. Ал чатышты арбытыш мүмкүн эмес, канчалык аракет кылган сайын, ошончолук чатыша берет. Бул дүйнөнүн өзү да бир топ татаал. Комплекстүүлүк – бул жөн гана маанилүү бир теория эмес. Биздин дүйнө ушундай жаралып, ушундай жашап келет. Билим жана жогорку билимди алсак, комплекстүүлүк бизге айрым идеяларын киргизет жана ал идеяларды четке кагуу мүмкүн эмес. Комплекстүүлүк мындай дейт: биздин дүйнө эбегейсиз жана өз ара байланышта турат; өзгөрүүнү бир гана «тартип аралык» структу-

рада майда-чүйдөсүнө чейин изилдесе болот. Билим коомчулуктан түзүлөт жана дайым өсүп жатат; билим берүү ачык типтеги суроолорду талап кылат. Окутуунун багыты бул – белгилүү бир адам болуу жана жогорку билимдеги реформалар кандайдыр бир курамдар, белгиленген пландар жана күн тартиби менен чектелбейт. Комплекстүүлүк – бул жолу жаңы мүмкүнчүлүктөрдү ачып жана жаңы парадигмага бизди алып келиши мүмкүн, тагыраак мааниси түп-тамырынан өзгөрүп бараткан үстөмдүктүү ишенимдер, салттуу структуралар жана турмуш жана иш-аракеттин билүү жолдору. Бирок, жыйынтыгы алдын ала белгилүү болушу мүмкүн эмес. Аныктама боюнча, пайда болууну алдын ала айтуу мүмкүн эмес. Бирок, бул жаңы элементтерди жана идеяларды алып келип, артынан чексиз мүмкүнчүлүктөрдү алып келиши мүмкүн. Бул башкалардын жана башка нерселердин өзгөрүүсүндөй эле, биз күткөн нерселер жана өзүбүздүн өзгөрүүбүз.

Келечек жана баалуулуктардын маселелери

Келечек изилдөөлөрү толугу менен ар кандай көз караштагы багытта иштейт; анын негизги гипотезасы, бир гана келечек эмес, көп келечек. Бул өзүнө комплекстүүлүктү жана «тартип аралыкты» башкы принцип катары камтыйт; билимдин көп түрдүүлүгүнө жана билим өндүрүлө турган каражаттарга умтулат. Келечек изилдөөлөрү дүйнөнүн комплекстүүлүгүн же анын дайым болуп жаткан татаалданышына көңүл бурбай кое албайт. Келечекти алдын ала айтуу жана стратегиялык план менен башкаруу же текшерүү мүмкүн эмес, бирок ачык бойдон калып жана түп-тамырынан берки өзгөрүүлөргө дуушар болушу керек. «Билим берүү келечеги кандай болушу керектигин аныкташтан мурда, биринчи коомдун келечеги кандай боло алаарын аныктап алыш өтө зарыл». Коомго карата колдонулган эки факторду эски алыш керек: учурдагы багыттарга коомдун келечеги эмне бере алат жана коомдун келечеги биздин үмүттөргө жана умтулууларыбызга эмне бериш керек. Муну баалуулуктардын суроосу деш керек. Биз бийликтен алыс болушубуз керек; бул – биз кайсы долбоорлорду ишке ашырабыз ошону жакшы түшүнүү, келечекте биз түзө турган коомдун туруктуу көз карашынын болушу. Келечекти ойлоонун натыйжасында алынган билим, тышкы дүйнөдөгү багыттар жана маселелерден гана түптөлбөстөн, ошондой эле маданият, салттар, адам субъекттүүлүк дүйнөсү, бийлик маселелеринин жана эркиндиктин анализин камтып, негизинен баалуулуктар жана мааниси бир системаны түзөт. Бул маалыматтар менен жагдайлар

алкагынан сырткары турат. Келечектин мазмундуу ой жүгүртүүсү жана изилдөөсү жогорку билимди кайра карап чыгуу маселесине багытталыш керек, мындайча айтканда, адамдын моралдык ишканасы жана бул тендикке, ар түрдүүлүккө жана коомдук адилеттүүлүккө өбөлгө түзөт.

Жаңы билүү

Жаңы жана так аныкталган жогорку билим парадигмасынын жоктугунан кээ бир темаларды даана байкаса болот:

1. Жогорку билим берүү жалпысынан белгисиздикке кабылды, анын ичинде: тез технологиялык өзгөрүүлөр жана максаттык кризистер, баалуулуктары жана эпистемология бар.
2. Университеттерди кайра карап чыгуу аракеттери көп мааниге ээ эмес.
3. Альтернатива катары, биз университеттерди саясий жана экономикалык бийликтен көз карандысыз, адеп-ахлактуу жана интеллектуалдуу мекеме деп билишибиз керек.
4. Билим өндүрүшүнүн режимдери өзгөрүүдө.
5. Биздин глобалдуу дүйнө барган сайын өз ара байланышта жана татаал болуп баратат, актуалдуулукту жоготпош үчүн, жогорку билим татаал жана сыйбас мүмкүнчүлүктөрдү таанууга муктаж.
6. Татаал кыйынчылыктарды жана көйгөйлөрдү бир дагы сабак чече албайт, ал эми аны изилдөө жөнүндө сөз да болушу мүмкүн эмес.
7. Татаал сабактар татаал жана биргелешкен мамилени талап кылат.
8. Дүйнө туруктуулугу азайып баратат жана билим берүү туруктуулукка ээ болуш керек.
9. Келечек изилдөөлөр жогорку билимге кошулуп, азыркы билимди изилдеши керек, ошондой эле билим берүү өндүрүшүндө чыгармачыл жана кошумча ыкмаларды издеш керек.
10. Жогорку билим берүү максаты болгон биздин божомолдордун көпчүлүгү, окуу программаларын иштеп чыгууда, билим өндүрүшүндө, университеттердин функцияларында, бүтүрүүчүлөрдүн мансаптык жолдорунда жана жумушка орношуу мүмкүнчүлүктөрүндө ката-сыз деп айтпасак дагы, актуалдуулугун жоготуп койдү.

Биз жаңы парадигмалардын пайда болушуна салым кошо алабыз жана аларды түзүүдө жигердүү катышууга мүмкүнчүлүк бар. Ошентсе да, бул нерсеге бир гана мегапроект менен жетишүүгө мүмкүн эмес. Бул кайталанып турган процессти талап кылат жана ал процесс дайым тездик менен өзгөрүп жаткан жагдайларга ылайыкташкан. Карта аймак

эмес. Инновациялык дискурстар, жаңы тартип аралык изилдөө ыкмалары, жаңы билимдин белгисиз, тармактык, ааламдашкан дүйнөдө кандай өндүрүлгөнү тууралуу жаңы түшүнүк бар жана жетиле элек парадигмалар дагы бар. Бирок жогорку билимдеги реформа жана жаңы парадигмаларды калыптандыруу тармагы кенен ачылып турат.

¹ Roubini, Nouriel, and Stephen Mihm. 2011. *Crisis Economics: A Crash Course in the Future of Finance*. Penguin.

² Keating, Michael, and David McCrone. 2013. *The Crisis of Social Democracy in Europe*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

³ Cupitt, Don. 2012. *Crisis of Moral Authority*. New edition. SCM Press.

⁴ Abeles, Tom P. 2001. "Rethinking the University." *Foresight* 3 (6): 563-68. doi:10.1108/14636680110420486.

⁵ Tomozii, Simona Elena, and Ioana Topală. 2014. "Why Do We Need to Change the Educational Paradigms?" *Procedia – Social and Behavioral Sciences* 142 (August): 586-91. doi:10.1016/j.sbspro.2014.07.670.

⁶ Enders, Jürgen, and Oliver Fulton, eds. 2002. *Higher Education in a Globalising World: International Trends and Mutual Observations: A Festschrift in Honour of Ulrich Teichler*. Dordrecht; Boston: Kluwer Academic Publishers.

⁷ Olif, Phil, Vincent Palacios, Igrid Johnson, and Michael Leachman. 2013. "Recent Deep State Higher Education Cuts May Harm Students and the Economy for Years to Come | Center on Budget and Policy Priorities." March 19. <http://www.cbpp.org/research/recent-deep-state-higher-education-cuts-may-harm-students-and-the-economy-for-years-to-come>.

⁸ Flaherty, Colleen. 2014. "Faculty members at Upper Iowa U. say they lost jobs for questioning curricular changes." July 22. <https://www.insidehighered.com/news/2014/07/22/faculty-members-upper-iowa-u-say-they-lost-jobs-questioning-curricular-changes>.

⁹ Curaj, Adrian, Luke Georghiou, Jennifer Cassingena Harper, and Eva EgronPolak, eds. 2015. *Mergers and Alliances in Higher Education*. Switzerland: Springer International Publishing. <http://www.springer.com/gb/book/9783319131344>.

¹⁰ Abeles, Tom P. 2001. "Rethinking the University." *Foresight* 3 (6): 563-68. doi:10.1108/14636680110420486.

¹¹ Crow, Michael M., and William B. Dabars. 2015. *Designing the New American University*. Baltimore, Maryland: Johns Hopkins University Press. Skúlason, Páll. 2015. *A Critique of Universities: Reflections on the status and direction of the modern university*. Reykjavík: University of Iceland Press. Ibid.

¹² White, Tom. 2016. "Generation Z – Why We Need to Future-Proof Universities – University World News." *University World News*. June 10. <http://>

www.universityworldnews.com/article.php?story=2016052514252692.

¹³ Sardar, Ziauddin. 1997. 'Beyond Development: An Islamic Perspective' in Vincent Tucker (editor), *Cultural Perspectives on Development*, Frank Cass, London.

¹⁴ 16 Moravec, John W. 2013. "Knowmad Society: The 'new' Work and Education." Edited by John Moravec. *On the Horizon* 21 (2): 79-83. doi:10.1108/10748121311322978.

¹⁵ Wolfe, Julianne K., and David W. Andrews. 2014. "The Changing Roles of Higher Education: Curator, Evaluator, Connector and Analyst." *On the Horizon* 22 (3): 210-17. doi:10.1108/OTH-05-2014-0019.

¹⁶ Brundtland, Gro Harlem. 1987. "Our Common Future: Report of the World Commission on Environment and Development." United Nations. http://conspect.nl/pdf/Our_Common_Future-Brundtland_Report_1987.pdf.

Tonn, Bruce E. 2007. "Futures Sustainability." *Futures* 39 (9): 1097-1116.

doi:10.1016/j.futures.2007.03.018. Conway, Maree. 2012. "Sustainable Futures: What Higher Education Has to Offer." *Social Alternatives* 31 (4): 35-40.

Su, Ya-Hui, Li-Yia Feng, Chao-Chin Yang, and Tzu-Ling Chen. 2012.

"How Teachers Support University Students' Lifelong Learning Development for Sustainable Futures: The Student's Perspective." *Futures* 44 (2): 158-65. doi:10.1016/j.futures.2011.09.008.

Kempen, Elizabeth. 2014. "Special Issue on Sustainable Futures: Editorial." *International Journal of Consumer Studies* 38 (5): 443-443. doi:10.1111/ijcs.12132.

Kiel, L. Douglas, and Euel W. Elliott, eds. 1997. *Chaos Theory in the Social Sciences: Foundations and Applications*. Revised edition. University of Michigan Press.

Wheeler, Keith A., and Anne Perraca Bijur, eds. 2000. *Education for a Sustainable Future: A Paradigm of Hope for the 21st Century*. Innovations in Science Education and Technology. New York: Kluwer Academic/Plenum Publishers.

Jensenius, Alexander Refsum. 2012. "Disciplinarity: Intra, Cross, Multi, Inter, Trans." ARJ. March 12. <http://www.arj.no/2012/03/12/disciplinarity-2/>.

Dilger, Alexander. 2012. "Endogenous Complexity, Specialisation and General Education." *On the Horizon*. 20 (1): 49-53.

Dator, James A., ed. 2002. *Advancing Futures: Futures Studies in Higher Education*. Praeger Studies on the 21st Century. Westport, Conn: Praeger.

Исламдашуунун билимге карай интеграциясы

Зиауддин Сардар

Тактап айтканда, улут, коом же цивилизация билим аркылуу өздөрүнүн топтолгон көндүмдөрүн, билимин жана акыл-насаатын келечек муундарга өткөрүп берет. Билим берүү коомдун бир гана маданий өзгөчөлүктөрүн жана тарыхый мурасын сактап келбестен, ал өзүнчө бир жандык катары коомдо жашап келет. Баалуулуктарды жана маданий өзгөчөлүктөрдү сактап өткөрүп бере турган коомдун өздүк татаал билим системасы жок болсо, демек ал колониялаштырылат же өзүнүн көз карашындагы кээ бир элементтерди жоготуп алат. Адам жана коом да тиешелүү билим берүү жетишсиздигинен жабыр тартып келишет. Адам диний баалуулуктарын жана маданий өзгөчөлүгүн иштеп чыгууга мүмкүн болгон коомдук куралынан ажырады. Коом адамдык капиталынан ажырап жатат, натыйжада укук, соода, каржы, өнөр жай жана маданий өндүрүү баалуулуктары жана ыкмалары дээрлик бардык тармактарда төмөндөдү. Мусулман коомунда башкалар менен бөлүшө турган баалуулуктар болсо дагы, өркүндөп жаткан билим системасыз ишке ашыруу кыйын. Бул мусулман коомдорунун он жетинчи кылымдан бери келе жаткан «кризис», «мусулмандардын бардык алган билими, дүйнөгө көз карашында бир түндүн ичинде керексиз болуп калды». Ошондуктан бизге экинчи жактын тең салмактуулугу зарыл: «биздин рухий баалуулуктарыбыздын таасири жок болсо биздин коомду кулчулуктан сактай албасын моюнга алыш керек».

Тарыхка көз чаптыруу

Биздин илим жана билим берүү боюнча тынчсыздануубуз жана сын-пикирибиз, Исмаил Раджи аль-Фаруки жана Ислам ойлорунун эл аралык институту баштаган «Билимди исламдаштыруу» долбоорунан анча

алыс эмес. Батыштан дүңүнөн алынып келген заманбап билим берүү системасы кемчиликтер жана догматикалык түшүнүктөр менен коштолгон, ал эми аль-Фаруки жана анын коллегалары бул система мусулман коомдорунун баалуулуктарынын системасына зыян экенин түшүнгөн. Мусулман өлкөлөрүндөгү батыш окуу жайлары, батыш маданиятынын орто класстагы үлгүсү катары кызмат кылат, ошондой эле аны менен байланышкан нормаларга жана баалуулуктарга таянат. Алар берген билим адамдардын рухий өнүгүшүн четке кагып же зыян келтирет жана билим берүүнүн бардык баскычтарында материалдык жагын баса белгилейт. «Аль-Фарукинин билимдин исламдашуусундагы жалпы негиздери жана иш планы» барактарындагы баса белгилениши талашсыз (азыркыга чейин «Иш планы» деп аталат) жана ал анын кайгысы менен каары. Мусулмандардын абалындагы өтө курч шору: «кылымдын артка кетиши мусулмандардын арасындагы сабатсыздык, наадандык жана ырым-жырымдын жайылышына алып келди».

Каары негизинен Батышка багытталган: ал «коомчулукту ийгиликтүү түрдө майдалады», «динден тышкары билим берүү системасын» мажбурлады жана ынандырды жана ушул окуялардын аркасынан мусулман коомунун «ишеними жана маданиятынын негизги пайдубалы урады»; «дыкат ойлонулган жана пландалган стратегиянын» жардамы менен «ислам компоненттери окуу программаларында азыркы заманбап дүйнө менен байланышы үзүлгөнүн» камсыз кылды. Ошентсе да, ачык айтылган бир нерсе бар: ал «Ислам методологиясынын биринчи эрежелери». Мен ойлойм, ал өтө деле ачык ыкма эмес, бир гана ислам дүйнөсүнүн негизги аксиомалары эле.

«Исламдын алгачкы жана бүткүл исламдын негизи болгон» Аллахтын Жалгыздыгынан баштап, иш планы системалуу түрдө бизди жаратуу биримдигине алып келе жатат (космостук тартипке жана өз ара байланышка), билим биримдигине, өмүр биримдигине (адамдын бар болушу – бул Кудайдын аманаты, ал эми адамдар – биздин жердеги саяктаган тургундардын камкорчулары же көзөмөлчүлөрү), адамзат биримдигине жана айкындоо менен акыл-эске болгон табияттын толуктоосу. Жалпысынан бул аксиомалар билим алууда жана мусулман билим тармагындагы реформа үчүн мыкты негиз болот. Иш пландын сунуштаганы бул – заманбап коомдук илимдерди жана ислам мурастарын иштеп чыгып аларды бириктирүү. Мусулман аалымдары жаңы (Батыш) билимин ислам мурасынын корпусуна жуурулуштурушу керек, аны менен

бирге жаңы компоненттерди ислам баалуулуктары жана анын көз карашына ылайыктап ыктап, оңдоп, түп тамырынан кайра ойлонуштурушу абзел. Иш план ушул жерден көйгөйлүү болуп баштайт. Азыркы коомдогу билим кандай өндүрүлөт, сабактар жана алардын аткарган функциялары кантип иштелип чыккан, билим менен дүйнөгө болгон көз караштын байланышы боюнча иш планда көрсөтүлгөндөй кабардар болгон эмес. Белгилей кетчү нерсе, салтты карманган жана эскичил мусулмандар арасында ислам тарых түшүнүгү боюнча тенденция байкалат, өзгөчө исламдын калыптануу этабын көйгөйлөрдүн так жана толук чечүүчү сунушу деп кабыл алат. Биздин тарыхый мурас «карама-каршылыктардан жана радикалдуу ыкмалардан турат» жана аны белгилүү бир убакта жана аныкталган контекстте «адам тажрыйбасын элестетүү» катары кабыл алууга татыктуу.

Ошентип, биздин келечек саякатыбыздын багыты Иш пландын биринчи принцибинен турган биздин анализди, интеллектуалдык тарыхыбыздын чыгармачылык пайдалануусун жана бүгүнкү күндөгү коомдо билим кандай жол менен өндүрүлөөрү, сакталаары жана колдонулаары тууралуу тереңирээк түшүнүгүн камтыйт.

Билим курагы

Билим жана дүйнө көз карашы бири-бири менен тыгыз байланышта. Билим маданият болжолдоолор жана дүйнөгө болгон көз караштагы аксиомаларга киргизилген жана ушул багытта өндүрүлөт. **«Заманбап билим» жана алардын ар кандай сабактарга бөлүнгөн түзүлүшү**, Батыш дүйнө көз карашынын түздөн-түз продуктусу болуп саналат.

Демилге – чындык бөлүнүп тургандай кээ бир объективдүү жана универсалдуу аксиомага негизделген эмес; тескерисинче бул даана бир маданияттын «чындык» камтыган бардык нерсени түшүнүүсү, кабыл алышы, башкарышы, көзөмөлдөөсү жана багынтуусу жөнүндөгү конструкциялык долбоор. Сабактар Батыш коомунун жана каада-салттарынын физикалык, материалдык, психикалык жана интеллектуалдык маселелерди чечүү үчүн иштелип чыккан жана өркүндөгөн. Кандай гана сабак болбосун, жалпы баяндама бир эле багытта болгон: Батыш дүйнө көз карашынын бекемделишинде. Биз баа берүүчү академиялык сабактардын үч аспектиси бар. Биринчиден, алар тартипке келтирет, мааниси билимди тазалоо жана оңдоо. Экинчиден, алар келечекти ко-

лониялаштырат. Үчүнчүдөн, алар Батышка аныктай билүүгө мүмкүнчүлүк түзгөн толук күч-кубат берет. Эркиндик жана прогресс деген эмне экенин Батыш аныктайт; мыйзам, демократия жана адам укуктары; чындык деген эмне жана адам болуунун маңызы. Демек, мусулман коомундагы билим берүү реформа маселеси биз элестеткенден да алда канча татаал болот. Бул эки негизги компоненттен турат: заманбап билим берүү системасынын аныктай турган күчү жана батыштык дүйнө көз карашын талдап чыгуу; билим берүүнү калыптандыруу боюнча дагы башка парадигмаларды иштеп чыгуу, алар ислам салттарын эске алып, гумандуу жана баалуу түшүнүктөрдү сунуш кылып, окутууну жана анын өнүгүүсүн камтыйт. Жаңы парадигмалардын муктаждыгы – бул мусулмандардын гана көйгөйү эмес. Чынында, Батыш жана Чыгыштагы илимпоздордун көбөйүшү, үстөмдүк парадигмаларга күмөн жаратып, гумандуураак парадигмаларга чакырат. Заманбап контексттеги өзгөрүүлөр жана жаңы технология менен инновациянын тездеп өнүгүүсү бул талаптарды шашылыш түрдө канааттандырышына алып келди.

Заманбап контекст

Реформанын табияты – келечекке ылайыкташтырылган маселе. Бирок ал азыркы учурдан башталат. Биз жашап жана иштеп жаткан контекстке баа берилмейинче, олуттуу реформа жасаш мүмкүн эмес. Дүйнөнү жетектеген Американын эски парадигмасы бийлик Кытайга, Индияга, Бразилияга жана кайрадан жанданып келе жаткан Россияга өткөндө алсыздайт. Кылымдар бою туруктуулуктун коргону болуп турган академиялык сабактарда олуттуу жаракалар боло баштады. Ошентип биз туш болуп жаткан коомдук маданий жана илимий-өлчөмдөгү кризис, мусулман коомчулугу менен эле чектелбейт. Батыш жана бүткүл дүйнө дагы курч кризис абалда турат. Азыркы тынчы жок жана өзгөрүп жаткан убакыт бул – татаал кырдаалга, карама-каршылыктарга жана башаламандыкка багытталган жана аны мен башка жерде «постнормалдуу убакыт» деп сүрөттөгөм. Теориянын функциясы – Батышты жана башкаларды жетектеп келген демейдеги парадигмалар талкаланып жатканын баса белгилөө. Постнормалдуу убакыттын ыкмасы бардык мамилелердин тыгыз байланышын баса белгилейт жана анын ичинде Батыш Чыгыш жана баарыбыз (адамзаттын биримдиги) туш болгон («жаратуу биримдиги»), көп кырдуу саясий, экономикалык, экологиялык, коомдук жана маданий көйгөйлөр бар. Фактыга таянсак жер үстүндө баарыбыз

бири-бирибизге көз каранды жашоодо жашайбыз («өмүр биримдиги»). Ошентип, биринчи негиздер постнормалдуу убакыттагы багыттоодо жана бүткүл адамзаттын келечектеги жашоосунда маанилүү. Бул аксиомалардан башталган билим өндүрүүдөгү ар бир аракет, керек болсо ислам ой-пикири жана дүйнө көз карашына негизделсе да, маңызы универсалдуу болот.

Тил маселеси

Тил бул – биз үйрөнгөнгө, үйрөткөнгө, өзгөрүүлөргө ыкташтырган жана билимди өнүктүргөнгө жардам берген негизги курал. Биз дүйнөгө болгон көз карашыбызды калыптандырууда, өзүбүздү адам катары, коом катары кандай кабылдайбыз жана дүйнө менен өз ара кандай байланышабыз, ушул нерселерди өзгөртүүдөгү ажырагыс нерсе. Бирок, тил көп маңыздуу жана туура эмес ой жүгүртүү же түшүнбөстүктөр үчүн өбөлгө түзөт. Тил маданият сыяктуу эле, тарыхы бар археологиялык эстеликтей, алынган баалуулуктарды сактоочу жай. Демек, тилди колдонууда так болушубуз керек. Жаңы парадигмалардагы колдоо иретиндеги биздин биринчи маселебиз, «түрдүү деңгээлде негизделип баяндалган тең салмактуу жана терең терминологияны» иштеп чыгуу, ал негизинен «дихотомияларды үстүртөн чечүүчү негизги жол». Биз колдонгон терминдердин белгилүү бир тарыхы бар, алар оң жана терс мааниге ээ, ошондуктан маселе болуп саналат. Бул жердеги жалпы максат – жалпыны көздөй жылган постмодерндик ой-толгоодо жайылып келе жаткан исламдын идеологиялык түзүлүштөрүн жана абсолюттук релятивизмден коргоо. Максатка жетүү үчүн көп терминдер ушул анализди талап кылат. Биздин контексттеги кабылдоодо жана тил өнүктүрүү реформасында кезек менен кайра-кайра бизге каршы турган негизги дихотомияларды чечүү керек, салттар жана азыркы учур, текст жана контекст, туруктуулук жана динамизм сыяктуулар. Бул карама-каршылыктар коомду жарга такайт. Комплекстүү системаларда тез-тез пайда болгон карама-каршы ой-пикирлер, аныктамасы боюнча карама-каршы, пикир келишпеген ойлор жана аларды жолун таап чечүүгө мүмкүн эмес: аларды бир гана ашып түшүү керек. Мусулмандардын оюнда алар көп учурда уникалдуу карама-каршылыктарга дуушар болушат жана мусулмандар үчүн гана арналган илимий-изилдөө программаларын жана институттарын түзүшөт. Бул татаал жана тыгыз байланыштагы дүйнөгө кыскартылган мамиле. Диндин жана секуляризмдин талаштуу маселелери жана Батыштагы биз байкаган этикалык

технологиялык көйгөйлөр, мусулман коомунун дагы көйгөйү болуп эсептелет. Ошентип, дүйнөдөгү негизги моралдык, этикалык, саясий, коомдук, илимий-техникалык жана маданий көйгөйлөр, реформа программасынын ажырагыс бөлүгү болуп калууга тийиш. Бирок, чынында эле чогултуу үчүн, бардык потенциалдуу кызыкдар тараптарды биздин талкууга катыштыруу керек. Бул биздин чогулуштарга ар түрдүү коомдогу, жаш курактагы, жыныстагы, сектадагы жана көз караштагы адамдарды чакыруу керектигин түшүндүрөт, андан кийин аларга өз көз карашын билдирүүгө жетиштүү убакыт бериш керек. Биз жаштардын муктаждыктарын, тынчсыздануусун жана үмүттөрүн түздөн-түз түшүнүү аркылуу тарбиялашыбыз керек. Жаш адамдардын мындай сый-урмат жана катышуусунун көңүл коштугу, мусулман коомчулугу туш болгон көптөгөн көйгөйлөрдүн негизги себептеринин бири болуп саналат. Келечекке болгон контексти жана багытты эске алуу менен бирге бүткүл дүйнөнүн жаштарын бул тилде окутуу, жалпы миссиядагы билим интеграциясынын жаңы парадигмасын иштеп чыгууда биздин күч-аракеттерди бекемдейт.

Алдыга карай жол

Биздин максатыбыз – билим, чыгармачылык жашоо жана адамзат универсалдуу алкакта интеграцияланган, биринчи принциптерге негизделген жаңы парадигма түзүү. Ошондуктан, алдыга карай жол – бул уюшулган, ар тараптуу жана башканы кабыл алуу түшүнүгүнүн жаңы бир ыкмасы. Биз мусулман коомундагы ой-пикирлердин жана рухту изилдөөнүн жаралышына алып келген процессти баштаганга умтулабыз, өздүк саясаттан баалуулуктарга умтулуп өзгөрүү, заманбап дүйнө жана анын бардык татаал маселелери, карама-каршылыктар менен болгон өз ара иш-аракеттерине дем берип, заманбап дүйнөдөгү башкы ролду ойнош үчүн, толук камсыздалган жана маалыматтуу калк жаратат. Биздин каалаган максат менен максатка жетүү үчүн болгон иш-аракет бириккенде даанараак сүрөт пайда болот. Чынында биздин айткан оюбуз, бул дүйнө жөн эле сүйлөшүп отурчу кеп эмес, бул ишке ашырылчу нерсе. Демек, биз дискурстун жаңы топтомун түзүүгө умтулабыз: биз үчүн маанилүү болгон билим берүү системасы, жаңы парадигмалар, түшүнүктөр, терминология, эрежелери, айтылган ойлор аркылуу биз бийликти жана идеологияны талдап чыгабыз, дүйнөнү өзгөртүп жана аралаштырып жатабыз. Менин сунушум, ылдыйдан өйдө биз куруп жаткан дискурстук коомдун тармагынан баштоо керек. Тырмактай

эле коомчулук биригет жана өнүгөт, ал жаңы билим өндүрөт, ал эми жаңы билим дискурскка таасирин тийгизет жана көмөк көрсөтөт. Биринчиден биз маселени кайра карап чыккан баалуулуктардан башташыбыз керек, алар биринчи жолу теологияда (калам) козголуп ислам ой-толгоо тарыхынын чакырыгына жооп катары кабыл алынган. Экинчиден, биз заманбап билим системасында аныктай турган күчтү талдап чыгышыбыз зарыл жана билим берүүнүн азыркы парадигмасы менен мусулман коомунда жаңы башка парадигма түзүү максатындагы билимди изилдешибиз керек. Илсамдын салттарына жана интеллектуалдык тарыхка таянган гумандуу жана ачык альтернативаларды түзүү негизги максат. Үчүнчүдөн, биздин мурасты бардык комплекстүү көп түрдүүлүктө көрүшүбүз керек. Биз мусулман цивилизациясын адамзаттын цивилизациясы деп көрүшүбүз керек. Бизге илимпоздордон турган топ керек, анын ичинде ислам жана анын тарыхы, тарыхчылар жана илим менен технология ойчулдары, сүрөтчүлөр жана жазуучулар ошондой эле адабий-көркөм окутуучулар керек, анткени адамдык жетишкендик мурас катары комплекстүү жана интегралдык сүрөттү түзүү зарыл. Төртүнчүдөн, бизге социологдордун, сынчылардын жана футуристтердин тобу керек, алар мусулман коомчулугуна таасирин тийгизген заманбап ыкмалар менен иштеп, коомдук, экономикалык жана маданий жүрүм-турумун өзгөртөт жана каалоолор менен умтулууларды жаратып, мусулман келечек муундарга тийгизген таасирин изилдейт. Реформа боюнча жемиштүү жумуш келечекти көздөп иш алып барганда гана ишке ашат.

Кошумча маалыматтар

¹ Quotations from Abdelwahab El-Affendi, Abdulkader Tayob, Abdulaziz Sachedina and Anwar Ibrahim are taken from their contributions to 8 October 2014 IIIT meetings on ‘Reform in Higher Education.’ Abdelwahab El-Affendi, ‘The Reconfiguration of Muslim Higher Education: Some Points for Reflection;’ Abdulkader Tayob, ‘Identity and Islamic Educational Reform,’ Abdulaziz Sachedina, ‘Reform of Education in the Muslim World;’ and Anwar Ibrahim, ‘Reflections on Abdelwahab El-Affendi’s “The Reconfiguration of Muslim Higher Education: Some Points for Reflection” and Jeremy Henzell-Thomas’s Comments.’ Citations from Jeremy Henzell-Thomas are from his extensive email comments.

Биз издеген интеграция

Джереми Хензелл-Томас

Батыш маданиятындагы табигый көрүнүш бул – өз тажрыйбасынан үйрөнүүнүн ордуна, алдын алуу, жардам берүү, окутуу, насаат айтуу жана жакшыртуу болуп эсептелет. Балким, азыркы дүйнө түпкүлүктүү Америка калкы баалаган көбүрөөк жөндөмдүүлүктөргө зарыл, алар чуркоо, токойдогу жашоо жана жашап кетүү. Алар консультациялык көндүмдөр менен бирге, өз маданиятын сактап калууга муктаж, ошондой эле заманбап дүйнөдө булар үчүн суроо-талап жогору болгон, өз кезегинде бул ден-соолуктагы психикалык көйгөйлөр менен коштолот. Бул стилдердеги баланс бизге мен каалаган жаңы перспектива тууралуу түшүнүк бере алат. Интеграцияланган билимдин жаңы перспективасына алып келген концепциялар, ачык даана көрүнгөн панорама болуш керек, бардык тараптан, тереңдиктен жана алыстан көрүүгө мүмкүн болуп, бизге керектүү так багытты бериш керек. Биринчи кезекте бир нерсени түшүнүп алуу абзел, ал көп катмарлуу жана көп кырдуу кандай деңгээлдеги чындыктын бар экенин жана анын ичиндеги түрдүү формалардын чексиз жана тынымсыз өзгөрүп турганын, бирок анын бардык нерсенин булагы болуп көп түрдүүлүк менен көпчүлүгү чыккан жери жана борбору биримдикке жана элдешүүгө келишет. Билим берүү жаатындагы ар кандай биримдикке жетүү үчүн, биз адамдын чындыкты атаандаштыкка, өз ара өзгөчө идеяларга, мамилелерге жана ой парадигмаларга бөлүүгө каалоосу болгон олуттуу тоскоолдуктарга сын-пикирдеги көз карашта болушубуз зарыл, бул нерселер атаандаштык абалды сактайт. Менин ишенгеним, бинардык ой жүгүртүү жана дихотомизация бизге «баяндама» катары мүнөздүү болот жана бизге чечим чыгарып, тез жана чечкиндүү иш-аракет кылууга мүмкүндүк берет. «Биз» жана «алар» - иш-аракеттерди, чечимдерди, кастыкты тутантуучу күчтүү бир чакырык болуп саналат. Тескерисинче,

ар бир сүйлөмдүн логикалык бөлүктөрүн кылдат карап чыгып жаткан ойчул-отургуч, ар бир кичинекей диссонанс жана нюанстан кыйналып жатат, балким ал отургучтан эч качан турбай калышы мүмкүн. Бул эки анжылык, спектрдин акыр аягы, пикирге карата тезинен шартталган рефлекс же адатка айланган көз караш башка аягында жатат, биздин «айтылуу катабызга» жакын экенибизди көрсөтүп жатат, жөнөкөй окуя биз сезген жана улам татаалдаган дүйнөдө бизди сооротуп келет. Биз тез ой жүгүртүүдө алсыз болуп, мындай ой жүгүртүүнүн негизги өзгөчөлүгү болгон дихотомия, нормага оңой умтулуп, күнүмдүк жана негизги болуп калат. Биздин баяндоолорго мүнөздүү болгон айрым терминдер тууралуу кыскача ой жүгүртүү, биздин акыл-эсибизди тапшырманын тең салмактуулук түшүнүктөрүнө жана интегралдык билимге өтүүгө даярдайт. Дихотомизация жана диалектика мисалы, биздин көз алдыбызда улуу талаш-тартыш туудурган континуумдун ар тарабында турат. Бир жагынан алганда, дихотомия карама-каршылыкты жана ээликтен ажыратууну пайда кылып жатат, экинчи жагынан – диалектика бириктирген эки айырмачылык бар жана алар логиканын алкагында талкуулоону жана ачык мамилелеш параметрлерди колдоо. Эң жакшы учурда синтездик полилог келип чыгат. Бул континуумда маданий релятивизмди дагы көрүүгө болот. Жөн гана моралдык алсыздыктын акылдуу сөзү болуунун ордуна, ал «баары боло берет» менталитетинен позитивдүүрөөк мамиле түзүү ыкмасына өтүп кетиши ыктымал. Бул континуумдагы карама-каршы аныктамаларды жайгаштыруунун кесепетинен полилог келип чыгат, ал ар кандай маселелер боюнча көз караштардын баарын тааныйт жана анын ичинде көп түрлүү маданияттуулук жана көйгөйлүү заманбап термини да бар. Азыркы учурдагы дүйнөнүн абалын таануу жана түшүнүүнүн аркасы менен, биз диний жана маданий плюрализмдин маселесин чече алабыз. Адамдын акыл-эси ар бир доордо ар кандай шартталганын түшүнүү үчүн эгер ал өзүн тирүү салт катары сактап калгысы келсе бул салт динамикалуу түрдө өзүн-өзү жаңылап жана жаңы шарттар менен жаңы маселелерге жооп бериш керек. Башкача айтканда, адамдын түшүнүгүн иштеп чыгууда убакытты орунду жана адамдарды эске албай коюуга болбойт.

Интеграция чөйрөсү

Адамдардын түшүнүгүн өнүктүрүүгө көмөктөшүү үчүн, терминологияны пайдаланууда анын айырмасы ачык-айкын болуш керек. Болуп аткан оппозицияны толукталган оппозицияга которуш үчүн «интеграл-

дык перспектива» деген сүйлөм киргиздим жана биз ача турган жаңы перспектива үчүн чечүүчү индикатор катары «интеграл» (анын мамилеси «интеграция» жана «бүтүндүк») терминин алгым келди. Жан Гебсердин ою боюнча, адамзат «менталдык» акыл-эс структурасынан «интегралдык» акыл-эс структурасына өтүү баскычында турат. Ал жетилбеген «менталдык» структураны пайдасыз рационалдык материализмдин онтологиясы деп сүрөттөгөн, бирок бул структура «баалуулуктарга» кайтып келүү менен жаңыланбайт; тескерисинче «интегралдык» түргө өтүү зарыл, акыл-эс дуалисттик карама-каршы категорияларга, бир жактуу перспективаларга, белгиленген рамкаларга жана атаандаштык парадигмаларга чалынбашы керек. Ошентсе да, адамдык ой жүгүртүү жана акыл-эс интегралдык жол менен пайда болгон идеялар өнүккөн жол катары конвергенция диалектикалык процесстин ортосунда жарым-жартылай болуп саналат. Бул жерде туулган суроо, кандайча жол менен биз божомолдогон «интегралдык» акыл-эстин аркыл түрү синтездин даражасын алып кете алат жана ал негизинен аналитикалык каражаттарга негизделип методологиянын жардамы менен ишке ашырылат.

Дихотомиядан тышкары

«Батышташуу» же «исламдаштырууну» панацея катары карап чыксак, биздин көз карашты дихотомиянын чегин кантип кеңейтүүгө болот? Канткенде биз батыш өндүргөн билим үлгүсүнүн көз карашынан турган жооп катары жана батыш университеттеринин үстөмдүк кылган факторлору түзгөн «аксак өрдөк» менталитетинин чегинен сыртка чыгабыз? Акыр-аягында бүткүл адамзат үчүн билим берүү маданиятын кантип түзө алабыз? Куран изилдөөлөрдүн негизги рухун азыркы доорго кээ бир жактарын алып келген интеллектуалдык жана педагогикалык салттар менен динамикалуу катнаш аркылуу ислам салттарынын унутулуп же дымып калган аспектилерин чынында калыбына келтирип жана жандандыра алаарыбызды түшүнүү үчүн кабыл алуубуз же муну болуубуз зарыл. Бирок бул «калыбына келтирүү» ислам цивилизациясынын алтын доордогу жетишкендикке талыккан кайтаруу эмес, чынында эле чыгармачыл процесс болушу керек. Бул цивилизацияны жараткан баалуулуктардын жана принциптердин жаңыланышын, кайра карап чыгуусун жана азыркы дүйнөдө колдонулаарын изилдеп чыгуу зарыл. «Силер бири-бириңерди билиш үчүн, биз силерди улуттарга жана урууларга бөлдүк», – деп Куранда айтылган. Бул «мамиле» кут-

каруу ырайымы, мен үчүн – иштин маңызы. Интегралдык келечекке умтулууда, акыл-эстин пайда болушун элестетүү менен карабасак дагы, жаңы «менталдык структурага» же жаңы парадигмага өтүүдө, адамдык жөндөмдөрдүн бир катар топтору анын ичинде угуу, көрүү жана жүрөгү талап экенин түшүнүшүбүз керек.

Бирдиктүү университет

Канткенде биз университеттердин «өтө маанилүү мекеме» катары функцияларын кеңейтебиз? Салттуу аналитикалык куралдарды же «критикалык ой-жүгүртүүнү» гана эмес, жөндөмдүүлүктү жана кадыр-барк сыяктуу интеллектуалдык түшүнүктү, кыялды, кызыгууну, тобокелдикти, коомдук жоопкерчилик жана адилеттик үчүн күрөшүүнү, ошондой эле адамдык акылды жана рухту бошотуп анын ордуна адам болуу маанидеги терең ойлорду жана максаттарды киргизиш керек. Келгиле чыгармачыл мамиле кошошу, диалог жана талкуулоо аркылуу гана эмес ошондой эле сүйүү аркылуу уга турган жана сүйлөй алган өз алдынча ой жүгүртүү, экспансивдүүлүк, ачык жүрөк жана акыл менен кабыл алууну көркөмдөп көрөлү. Мен жөндөмдүүлүктөрдүн спектрин кеңейтүү үчүн өз ыкмамды билип туруп кошуп жатам, (демек, чыныгы ажырагыс перспективага) анткени бул «акыл-жүрөктүн» ажырагыс органы (фуад) жана Куранда белгиленгендей биз ээ болгон жөндөмдүүлүктөр үчүн ыраазы болушубуз керектиги аяттарда айтылган. Интеллектуалдык жана рухий илим элементи, таанып-билүү психологиясы тармагындагы заманбап жетишкендиктер менен бирге пайдалуу, адамдын интеллектисин унитардык бирдикке жана «жалпы интеллект» факторун шарттуу кыскартуусуна күмөн санап, анын ордуна «түрдүү интеллектти» көрсөтөт. Билим, түшүнүк, эмоционалдык, коомдук жана моралдык интеллекттин айкалышы, салттуу терминдер менен сунушталат, алар: «акылмандык» жана «жеке чынчылдык, таза абийирдик жана натыйжалуу жүрүм-турумдук». Корпоратизациядан же ар кандай жемкорлуктан жогорку максаттарды жактаган идеалдар, жогорку билим алдыңкы бир сын-пикир жөндөмдүүлүктөрдү жана коомдук жоопкерчилик артыкчылыктарын камтый алат. Жакшы окутуучу бир гана «Муаллим» болбостон, ошондой эле рухий тарбиячы жана адамдык мүнөздү калыптандыруучу «Мурабба» болушу абзел. Интеграциялык билимдин пайдубалынан, баалуулуктардан жана кудуреттүү мамилелердин негизинде түзүлгөн билим реформасы аркылуу жетишүүгө үмүт кылып кайра перспектива маселесине кайталык. Руминин дүйнөдөгү биримдигин

жана көп түрдүүлүгүн таануу жана анын «өзүнө жол башка жол аркылуу келет» деген терең түшүнүгү, заманбап билим берүү реформасына жол ачат жана айырмачылык жана ар түрдүүлүктөргө көнүп калган адаттардан ашып түшүшү мүмкүн. Диний жана динден тышкары билим берүүнүн ортосундагы ажырымга алып келген дихотомизациядагы Батышка каршы «четке кагуулар» жана «экиге бөлүнүү» жакындыктары даана байкалып турат, жана ал «исламдашуу» кыймылында дагы орун алган. Балким «интеграционист» жөн гана «универсалдуулукка жана биримдикке карай бир кадам жасайт» жана анын максаты «артка тез кадам жасап, айырмачылыктарга жана ар түрдүүлүккө карай дагы бир кадам жасаганы» - деп билсек болот.

Исламдаштырууга болгон мамилени жасалма таң атып келе жаткандай эле мүнөздөсө болот, анын максаты интеграцияга алып келиш, бирок акырында өзүнө гана багытталып Руминин ар кандай сабактарын албайт. Кокусунан исламдаштыруудагы коркунуч келтирген тарбиялоо, глобалдык ксенофобияны алып келген. Бул эки идея тең өтө баалуу, жана карама-каршылыктарды чечүү үчүн «радикалдуулук» деген сөздү «тамыры» же келип чыккан деген мааниде кабыл алыш керек, ал эми ал терминди саясий иш-аракеттерде же инновациялык реформаларда же өзгөртүүлөрдө көмөкчү маани бериштин кажети жок. Терминологиялык энтропия «радикализация» терминин экстремисттерге карата ого бетер кыскартканы айдан ачык. Ошо сыяктуу эле биз «окшоштук» деген сөздүн тамырына таянабыз. Анын түпкү маанисин анын «окшоштук» туундусунда сактап калуу эң туура болот жана ал латын аныктагычтарынын маанисин чагылдырат, латын наркынан алынган түзмөтүз «эгиздин» «окшоштуктугу» деп да айтса болот. Кудай деп жашаган адамдардын ичинде жалпы «окшоштук» бар. Бардык семантикалык казуулардан түп нуска тилди айырмаласак болот жана ал пайдубалдан турган негизги биримдикти, өз ара мамилени түзөт. Бул «радикалдуу биримдиги» бардык коомдордо зарыл болгон билим берүүдөгү радикалдуу реформанын негизи болушу керек. «Мен жана башкалар» мамилелерде тамырлашкан, биздин түрлүү окшоштуктар, багыттар жана баалуулуктар жалпы таралган жерин жана борборун табат жана булар дуализм тарабынан түзүлгөн карама-каршылыктарды жайгарат. Азыр биз «билим интеграциясы» жана адам мүмкүнчүлүктөрүнүн жыйындысын камтыган интегралдык перспектива менен «алга карай жылып жатабыз».

Кошумча маалыматтар

¹ Peat, F. David. 1994. *Blackfoot Physics: A Journey into the Native American Worldview* (London: Fourth Estate), 57.

² Jean Gebser's description of structural changes in human consciousness is set out in his *The Ever-Present Origin*, authorized translation by Noel Bars-tad with Algis Mickunas (Athens: University of Ohio Press, 1985).

³ Crow, Karim Douglas. 1999. 'Between Wisdom and Reason: Aspects of 'Aql (Mind-Cognition) in Early Islam,' *Islamica*, 3:1.

⁴ For Jalaluddin Rumi's distinction between the two types of intelligence, see *Mathnawi* III, 2527-2528 and IV, 1960-1968. On 'd-mode' and 'practical intelligence,' see Guy Claxton, *Hare Brain Tortoise Mind: Why Intelligence Increases When you Think Less* (London: Fourth Estate, 1997)

Интеграция тилине карай жол

Джерми Хенцелл-Томас

Инжил китебиндеги «Бабыл» мунарасынын тарыхын дээрлик баарыбыз билебиз деп ишенем, керек болсо метафоралык жактан колдонууну билбегендер дагы, «Бабыл» деген сөздүн түшүнүксүз аралашкан үндөрдү же экран аралык түшүнүксүз сөздөрдү белгилээрин түшүнүшөт. Куран тилдердин жана расалардын ар түрдүүлүгүн жаза катары кабыл алаарын колдобойт, жана бүтүн бекем окшоштукту, бир тилдүүлүктү, бир жактуу маданиятты жана бекемдикти четке кагат. Тескерисинче, маданият тил жана раса жагынан гана эмес, ошондой эле дин жагындагы да ар түрдүүлүгүнүн биримдигин талап кылат. Диний ар түрдүүлүк – адам үчүн кадимки жагдай. Бул адамдардын маданияттуулугу, тилдери, расадагы жана ар кандай чөйрөдө ар түрдүүлүгү менен шартталат. Аян – бул адамзаттын мүмкүнчүлүктөрү үчүн кошумча колдоо болуп саналат. Бирдей окшош жүз болбойт, бирдей эки акыл болбойт. Кудайдын үнү адамга ар көптөгөн жолдор менен жана ар түрдүү тилде жетет. Жалгыз чындык ар кандай түшүнүү жолдору менен көрүнөт. Мухаммед Пайгамбарыбыз мындай дейт: «Менин элимдин ар түрдүүлүгү – бул немат».

Адамдардын билим деңгээлинин кеңейиши

Ар түрдүүлүктөн келип чыккан билимди жана түшүнүктү алдыга жылдыруу чоң мүмкүнчүлүгү Куранда Калем символикасы катары билдирилген. «Бизди жакшы билүүгө жана үйрөнүүгө жөндөмдүү кылып жаратты. Окуу жана билим табияты бир болот, ошондуктан түшүнүүдөгү прогресс үчүн бизде потенциал менен жоопкерчилик бар деп ойлойм». Ал өсүп жаткан таануу процесси Куран аятында айтылат: «Бул ачылыш чынында эле Чындык экендиги айкын болуш үчүн, биз Ааламдын эң

алыс жерлеринде жана өздөрүнүн жан дүйнөсүндөгү белгилерди көрсөтөбүз». (41:53) Бул аятта адамдын Аалам кереметтерин терең жана кеңири түшүнүүсү акырындык менен келе жатканын, ошондой эле өз психикасын терең түшүнүү айтылган. Мындай терең түшүнүү өсүш жана аң-сезим жетилген мезгилден кийин гана болушу мүмкүн. Билимди жана аң-сезимдин жетилишин жогорулатуучу маанилүү фактор болуп диалектика процесси эсептелет. Дихотомиялык же бинардык ой-жүгүртүү көпчүлүк учурда чындыкты ажыратууга багытталып тынчсыздануучу жана карама-каршы позициялардан турат, «башкаларды» четке кагып жана атаандаш кызматтарда ортосунда жалпылыгын же жакындаштырууну таба албай келет. Диалектика – бул бардык адамдардын билими убактылуу экенин түшүнүүдөн келип чыккан сүйлөө жана ой жүгүртүү процесси. Биз ал аркылуу болуп жаткан гипотезаны же абалды тактаганга умтулабыз, билим жана цивилизацияны алдыга жылдыруу ирээтинде далилдер менен болгон критикалык байланыш, дагы башка көз караштар, аргументтер, ойлор жана парадигмалык ой жүгүртүүлөр аркылуу ишке ашат, ошондой эле катышуучулардын жана жалпы жамааттын ачык жана сыйлуу диалогу жана полилогу аркылуу дагы ишке аша турганы маалым. Тимоти Уиллиамсондун «Тетралог» китебинде мындай тема бар: «Меники туура; Силердики туура эмес. Сократтын салттуу диалогунун үлгүсүндө, бул поездде бараткан төрт адамдын ортосундагы көпкө созулган талкуулоо. Алардын ар бири өзүнүн ою туура деп ишенээринен башталат, ал эми кызуу талкуу логикалык түшүнүктөрдөн баштап жеке тирешүүгө чейин жеткенде, алар негизги концепцияларды кайра карап чыгууну зарыл экенин түшүнүшкөн. Ушул «туура жооптордун» чегинен чыгуу активдүү процессинин негизинде, студенттин «өзүн-өзү акыл эсин алсыратуу» мааниге ээ болуп, чыныгы жогорку билим берүү «кооптондурат», акырында бул жагынан студент, нерселер ар дайым алар ойлогондон дагы башкача болушу мүмкүн деген жыйынтыкка келет. Эгер канчалык аракет кылбасын, китепканада изилдөө жүргүзсүн, бирок аягында суроолорго эч кандай так жооп жок экенин түшүнбөсө, жогорку билим берүү тажрыйбасы толук эмес деп саналат. Акыркы изилдөөлөр көрсөткөндөй, жамааттык талкуулар калп менен таза чындыкты аныктоого дээрлик сонун жана мистикалык мүмкүнчүлүк түзөт. Чынында, «абдан жакшы үйрөтүлгөн адамга караганда, жамаат жалган нерсени жакшыраак аныктай алат». Башка сөз менен айтканда, полилог бизге чындыкты жалгандан айырмалай билүүгө мүмкүндүк берет, ошондо бул критерий же стандарт жалганды чындыктан айырмалай билүү жөндөмүн

күчөтөт. «Чыныгы» сөздүн маанисин билүү ирээтинде бир нече татаал суроо туулат. Поездеги жолоочулардын ортосундагы тетралог кимдики туура же туура эместиги боюнча эч кандай тыянак чыгарбайт, жөн гана окурмандын өз эркине калтырат. Диалектиканын негизинде багытталган кыймылды «чындык» деп же «анык» деп белгилөөгө болот. Алдыбызда турган негизги маселелердин бири, «аныктык менен чыныгы келип чыккан деген түшүнүктөрдүн аныктай билүү кыйынчылык ортосунда ачык тирешүү». Бул биздин терминологияны изилдөөдө эске ала турган маанилүү суроо. Канткенде биз потенциалдык дихотомияны «оригиналдуу» «нак» жана «ишенимдүүлүктөн» чечмелөөгө жана контекстуализацияга карай айырмалай билебиз. Канткенде биз «толугу менен жана толук эмес», «анык жана анык эмес» болгон Кудайдын, адамзаттын, ачылыш жана аң-сезим, бирдиктүү жана көптүк тилине ылайыкташа алабыз?

Тил биздин ой менен иш-аракетибиздин негизи болуп, биздин жогорку этикалык жана рухий чен-өлчөмүбүздүн аракетин болуп эсептелинет. Исламдык көз караштан алганда, тамгалар жана сөздөр жараткан ааламдын маңызы болуп саналат. Ошондуктан ыйык ишеним – адилеттүү, ыңгайлуу, тең салмактуу, тең караган жана калыс сөздөрдү туура жана чеги менен колдонуу. Эрк менен байланышкан Кудайдын берген тил белеги, эки учу бар таяк сыяктуу; балким ал жаап-жашыруу, адаштыруу, алдоо, бузууга үндөө, зыянга алып келет же ал тактоого үйрөтүп, туура жана жакшы иштерди кылууга түрткү берет. Бүткүс сөз кылууга аракет кылган диндик тил абдан кылдат, бийик деңгээлде жана түшүнүүгө оңой эмес, бирок биз маани-мазмуну менен форманын ортосундагы тирешүүгө тоскоол кылбашыбыз керек. Ошондой эле, мурда көтөрүлгөн оор маселелерди чагылдырат: кантип потенциалдуу дихотомияны «оригиналдуулук», «зарылчылык», «анык», жана «кадыр-барк» ортосундагы түшүнүктөрдү чечип алуу? Аракетти баштоодогу эң жакшы жогорулатуу үчүн негизги тил кайсы, мусулман коомдордогу билимди кыймылга келтирүү үчүн жаңы жана динамикалуу дискурстардын калыптанышына көмөк көрсөтүү, биздин ниетибиздин бул көйгөйдү чечүүдөгү ажырагыс бөлүгү болуп саналат. Өнөкөт себепсиздиктер жана туура багытты жоготуудагы коркунучтардан сактануудагы, биздин билимге болгон умтулууда принципиалдуу багытыбызды кантип сактап калабыз, бирок ошол эле учурда, тар маанидеги жабык китепти түшүнүүгө таандык болгон убакыт кыймылсыздыктан жана калп ишенимден бизди алып кетип жатабы? Кандай болбосун, ал кыйроого алып

келет. Эгер биринчиси – бизге күч-кубат бербеген салыштырмалуу бир айланма болсо, экинчиси – авторитардык догмага жана «чыгармачыл жазууга» урулган таш, тексттерди изилдөө, адамдык чечмеленүүгө таандык, бирок ташка урулган жана контекст менен жагдайдан ажыраган таш, ийилбеген формализм жана катуу консерватизм бизди мыйзам жөнүндө талаш-тартыштарга, тыюу салууларга, мүнөздөмөлөргө, токтомдорго такайт, акыр аягында ислам динин деталдаштырып, опера көз айнегинен караганда туура эмес көз карашка алып келет. Артка жана алдыга карасак, адамгерчиликтен ажыраган фундаментализмдин капитуляциясынан же болбосо ыйыктыктан бошонгон прогрессивизмден коргогон парадоксту карманып келебиз. Баяндама ролу дүйнө таанымын калыптандыруу үчүн өтө маанилүү болуп саналат. Дискурс – бул коомдук жана маданий билимдин, божомолдор системасынын, ырастоолордун, сабактардын жана идеялардын чектелген тармагы. Атап айтканда, бул дүйнө дискурстар аркылуу жаралат. Эгер дискурстун стратегиялык кыймылы кандайдыр бир деңгээлде аудиториянын психологиялык абалына көз каранды болсо, бул дагы өз ара процесс, анткени дискурс өзү психологиялык абалга кирет. Ойлор жана сезимдер дискурс аркылуу түзүлөт жана колдоого алынат, ошону менен бирге дискурс аларды билдирүү үчүн колдонулат.

Чырмалышкан аралаш терминология

Фрэнсис Бэкон схоластикалык салттан радикалдуу чыгып кетүүгө чакырды, жана ушул багыттагы бийликке айтылган аргументтери жана ишенимдери үчүн камакка алынган. «Адамдардын пайдалануусуна жана жыргалчылыгы үчүн» иш-аракет менен билимди бириктиришибиз керек, туура эмес түшүнүктөрдү, шарттарды, жалган божомолдорду жана ал айткан «адамдардын аң-сезиминин идеалы» терең ишенимдерди аң-сезимден тазалаш керек жана нерселердин чыныгы табиятын бурмалап, анын ордуна ишенимдүү билим алуу үчүн кабыл алуу, көз салуу жана «чыныгы кошулуу» ыкмаларына таянуу зарыл. Биз критикалык дискурстун бирден бир негизги концепциясын маданий изилдөөлөрдүн жалпы тармагында айдан ачык көрө алабыз – анын багыты тексттин күчтүү мамилени түзүү жана колдоодогу көмөгү. **Тилдин жаңы мааниси жана натыйжасын** иштеп чыгуудан көп өтпөй эле, эски маңызын, окшоштугун же эскерүүлөрдү унуткарган ийкемсиз мыйзам жок экени далилсиз. Бул башаламандыкты кайра иретке келтирип туура багытты белгилеп, биздин максаттарга жооп алыш үчүн, биз-

ди жетектеген ойдон башташыбыз зарыл, жана «тил биз үйрөнө турган, үйрөтө турган, өзгөрүүлөргө ылайыкташкан жана билимди жогорулатуучу негизги куралыбыз болуп саналат...» Ошондуктан негизги терминдердин топтомун өзүбүзгө ылайыкташтырып аныкташ зарыл, алардын заманбап маанисин берип жана аларды «Билим интеграциясына» кошуш керек. Биздин багыт аныктоодон башталышы керек. Кандай карама-каршы келбесин, кандайдыр бир аныктамага колдонулган сөздөр, өз кезегинде аныкталышы керек, бул сөздүн так маанисин бербеген түгөнбөгөн иш. Ооба, «кат» башаламандык, түшүнбөстүктүн, же алаксытуунун булагы боло алат, бирок бизге түшүнүктөрдө багыт алууда жана билим дискурсунун интеграциядагы пайдубалдарга тең салмактуулукту камсыз кылган глоссарий керек. Мен үч шарт деп эсептеген – багыт, тең салмактуулук жана интеграция – биздин ишибиздин негизги үлгүсү болуп саналат. Бул жаңы парадигманын интеграциясында, «чындыкка» умтулууда ишеним бар экенин жашырбашыбыз керек; биз чындык үчүн умтулууда орто жол менен жүрүшүбүз керек. Бул орто жол, «иш-чаралар менен өлчөмдөрдө» баарын жараткан аспект. Ошентип, ар кандай тилде сөздү туура пайдалануу, геометриялык чыгармачыл түшүнүктөрдүн негизинде болушу керек. «Адилеттүүлүктүн» терең маанидеги маселеси, ошондой эле «сулуулуктун» терең сезиминде айтылган араб тилиндеги «хусн» сөзү, сулуулуктун жана адеп-ахлактыктын артыкчылыгын да айкалыштырат. Терминдердин глоссарийи үчүн болгон комплекстүү мамиле, ар кандай маданият жана цивилизациянын эң мыктысы эмне экенин таанууга тийиш. Ушу эле сыяктуу бардык адамдын тилдерин жайылтуу иретинде, жалпы түшүнүктөрдүн «алгачкы» тили катары да киргизсе болот. Жоголгон терминдерге кайтсак, биз терминдердин эволюциясынан кабардар болуп, келечекке карай чыгармачыл мамиле жасашыбыз зарыл.

Мыкты маанилерди казуу

Кош тилдик мураска ээ болгон англис тили, алмак-салмак колдонулуп сөздөрдүн ортосунда маанилүү айырмачылыктарга ээ болуп келет, бирок алардын контексттик колдонуусуна жана келип чыгышына жараша ар түрдүү мааниге ээ. Freedom and Liberty – бул эки сөз ар кандай булактардан келген, бирок убакыттын өтүшү менен алар азыркы таптагы сүйлөмдө бири-бирин алмаштырган сөз болуп калды. Тил убакыттын өтүшү менен органикалык өнүгүүгө ээ жана зарылчылыктын айынан түп-тамырынан бери өзгөртүү мүмкүн эмес. Тил – бул процесс, ал эми

аны өзгөртүү же калыбына келтирүү үчүн процессти ээрчүү керек. Концептуалдуу байлык англис тили өзү полилог экенин түшүнүүдөн пайда болот. Бул маанилүү принциптерди сүрөттөп, анын ичинде биз кайсы багытта иргей турган оң жана терс маанилери да бар. «Liberty» жана «Freedom» ортосунда дихотомиялык акылсыздыкты орнотуунун ордуна, негизги концепцияларга басым жасоо көбүрөөк пайдалуу, ошондуктан кандай гана сөз пайдаланбасак дагы, аны туура жана жемиштүү мааниде тартуулашыбыз абзел. Жогоруда айтылган далилдер, дискурс жаратуудагы жалпылаштырылган аныктамаларды түзүүдө пайдалуу жана ал билим интеграциясында ылайыктуу каражат катары кызмат кыла алат. Бул сөздүн келип чыгышынан улам, биздин эстей турган нерсе бар, биз «бир нече окшоштуктарыбыз» бар болсо дагы, Кудайдын Жалгыздыгы биздин «баштапкы» «окшоштуктардын» өзөгү катары кабылдаган интегративдик көрүнүштөгү ар түрдүүлүктөгү биримдүүлүктү унутпайбыз. Балким, оң жана терс түшүнүктөрдүн ачык контрасттагы мисалы катары, белгилүү бир тажрыйбаны билдирбестен абстракттуу идеологияны же ой системасын билдириш үчүн абстракттуу суффиксизм сөзгө кошулганда көп учурда багытын түп-тамырынан бери өзгөртөт. Биз абстракттуу үлгүлөрү бар идеологияларды, идеяларды жаратуу дүйнөсүнөн айырмалаган сыяктуу эле, бардык туруктуу мааниси бар нерселерди талкалаган потенциалдык релятивизм брендин билишибиз керек. Этникалык, маданий жана диний таандыктыгына карабастан бул бардык ой жүгүртүүлөр бизди ойготуп, бизди көп маданияттуулук жана плюрализм сыяктуу жөнөкөй сабырдуулуктун чегинен чыккан стандартты жана өз ара түшүнүшүү деңгээлиндеги трансформацияны өзүбүздүн көз карашыбызда аныктоо үчүн шарт түзө алат. Бул «интеграция» процессин өзүнө камтыган, психологиялык, моралдык жана руханий өнүгүшүнүн натыйжасында пайда болгон жеке «интеграция». Жыйынтыктап айтканда, билим интеграциясынын дискурсуна курулуш материал катары колдонуш үчүн, биздин так аныкталган ыкманын негизинде түзүлгөн негизги терминдердин глоссарийин түзүү өтө маанилүү.

1. Рабби Абрахам Хешелдин адамзатындагы креативдүүлүктүн табияттан берилгендиги жөнүндө айтуусун Принц Хасан Бин Талал Рабби Жонатан Магонеттин Башкалар менен сүйлөшүү: Еврейлердин христиандар жана мусулмандар менен болгон дин аралык диалогу аттуу эмгегинин кириш сөзүндө келтирген (Лондон: 2003)
2. Сардар Зиауддин, 2013. Келечек: Бардык Маанилүү Нерселер (Лондон: Ходдер жана Стоутон), 97-101
3. Асаддын “илим кылымы” Курандан келип чыккан деген айтуусу анын Курандын Билдирүүсү аттуу эмгегинин сөз башынан алынган.
4. Tetralogue философ Тимоти Уиллиамсондун эмгеги, ал Oxford University Press тарабынан басылып чыгарылган (2015).
5. Жогорку билимдин максаттары жөнүндө идеялар үчүн Р. Барнеттин Жогорку Билимдин Идеясы аттуу эмгегин окугула (Open University Press жана SRHE, Бакингем, 1990)
6. Чындыкты калптан айырмалоодо топтук сүйлөшүүлөрдүн ролун ачкан Чикаго Университетинин изилдөөсүнө Норидж епископу Рт Реверенд Грэм Жеймс BBC радиосундагы “Бүгүнкү ой” аттуу программасында 2015-жылдын 29-майында кайрылган.
7. Ошол эле китеп.
8. Сардар Зиауддин, 2013. Келечек: Бардык Маанилүү Нерселер (Лондон: Ходдер жана Стоутон)

Авторлор

ЗИАУДДИН САРДАР

Зиауддин Сардар, жазуучу, теле алпаруучу, келечек таануу жана маданий изилдөөчү, дүйнөгө таанымал илимпоз жана коомдук интеллектуал. Буга чейин, Мидлсекс университетинде Мыйзам жана Коом профессору, 50дөн ашуун китептердин автору, анын ичинде «*Куран Окуу*», жана «*Мекка: Ыйык шаар жана эки томдон турган белгилүү өмүр баяны: «Бейишти айла кеткенче издөө» жана Балти Британия: Азия Британиясына болгон адепсиз саякат»*. Анын чыгармаларынын эки жыйнагы бар, алар *ислам, постмодернизм жана башка келечек: Зиауддин Сардардын окурманы жана сиз кайдан билесиз? Ислам, илим жана маданият байланыштары боюнча Зиауддин Сардардын окуулары*. Профессор Сардар «*Nature and New Scientist*» журналында илимий журналист, «*London Weekend Television*» жана «*Channel 4*» телеканалдарында репортер, бир нече теле жана радио программаларынын автору жана анын ичинде Би-Би-Сиде «*Ислам үчүн кармаш*» даректүү тасмасы жарык көргөн. «*New Statesman*» де кабарчы жана айына бир жолу чыккан *Futures* журналында узак убакытка чейин редактор болуп иштеген. Азыркы учурда үч айда бир чыккан «*Critical Muslim*» журналында редактор жана «*Centre for Postnormal Policy and Futures Studies*» борборунун директору.

ДЖЕРЕМИ ХЕНЗЕЛЛ-ТОМАС

Джереми Хензелл-Томас – Кембридж университетинин ислам изилдөөлөр борборунун илимий кызматкери (мурдагы илимий кызматкери). Падышалык искусство коому (Royal Society of Arts) жана мусулман коомдук-илимпоздор бирикмеси аткаруу комитетинин (AMSS UK) мүчөсү, исламофобияга жана расизмге каршы форумдун биринчи төрагасы болгон, ошондой эле китеп фондунун (Book Foundation) негиздөөчүсү жана мурдагы аткаруучу мүдүрү, бул фонд Улуу Британияда кайрымдуулук уюм катары катталып, Улуу Британияда жана Америка Кошмо Штаттарында Батыштагы исламды жакшыраак түшүнүү жаатында өнөктөш уюмдар менен иштешет. Азыркы учурда «*Critical Muslim*» журналында редактордун жардамчысы, «*Islamica*» жана «*Emel*» журналдарында рубрикаларды көп жылдар бою жазып келген жана «*The Times*» гезитинде *Кредо рубрикасында да салымы бар*. Эдинбург

университетинин колдонмо лингвистика боюнча мурунку окутуучусу, ал өзүнүн филология жана психоллингвистика академиялык адистик чеберчилигин, заманбап коомчулуктун маселелерин чечүү үчүн колдонууга аракет кылат, аны менен бирге исламды жана мусулмандарды түшүнүү, коомдук-маданий жана билим берүү контексттердеги бир катар каршы маанайдагы диалог жана полилогу өнүктүрүү дагы кирет.